

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEMEL KLASİK KAYNAKLARDAN
HAREKETLE ÇOCUKÇA FELSEFE
YAPMANIN İMKÂNI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman **Hazırlayan**
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL **Ayşe ERDEM**

MALATYA 2025

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

**TEMEL KLASİK KAYNAKLARDAN HAREKETLE ÇOCUKÇA FELSEFE
YAPMANIN İMKÂNI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ayşe ERDEM

35193524006

Danışman

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

MALATYA- 2025

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **TEMEL KLASİK KAYNAKLARDAN HAREKETLE ÇOCUKÇA FELSEFE YAPMANIN İMKÂNI** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem dipnotta hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterildiğini belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ayşe ERDEM

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın ilk bölümündeki katkılarından dolayı ilk danışmanım Doç. Dr. Yakup Yıldız Hoca'ya, tezimin sonraki bölümlerinde danışmanlığını üstlenen ve ilmiyle ufkumu genişleten Prof. Dr. Mehmet Önal Hoca'ya can-ı gönülden teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, bana olan emeklerinden dolayı aileme ve tez yazım sürecinde beni destekleyen arkadaşlarım Gül Çimen Akbal ile Zeynep Kocaaslan'a teşekkür ederim.

ÖZET

Bu tez temel klasik kaynakların çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalarda kullanma imkânını sorgulamak amacıyla hazırlanmıştır. Girişte, öncelikle coğrafya ve kültürden yola çıkılarak tarihsel süreçte çocuk kavramının nasıl algılandığına dair bilgiler sunulmuş ve bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Devamında felsefi düşünmenin önemine değinilerek, bireye kazandıracağı düşünme biçimleri tanımlanmış ve bu düşünme biçimlerine sahip bireylerin kazanacağı özellikler ele alınmıştır. Felsefi düşünmenin çocukluk çağından itibaren az da olsa çocuğa öğretilmesinin ve çocukça ifade edilmesinin onun ileriki yaşlarında sağlıklı düşünmesine yapacağı katkılar tartışılmıştır.

Tezin birinci bölümünde felsefe tarihindeki bazı filozofların çocuğa yönelik bakış açıları ve değerlendirmeleri incelenmiştir. Yaşadıkları toplumu etkileyen ve ondan etkilenen filozofların çocuk anlayışlarındaki farklılıkların temel nedeninin onun yetiştiği toplumsal ve bireysel farklar olduğu tespiti yapılmıştır. Daha sonra, çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalara neden ihtiyaç duyulduğuna dair değerlendirmelere yer verilmiş ve çocuklar ile filozofların ortak özelliklerine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, dünyada ve Türkiye’de pedagojik bir yöntem olarak çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmalar hakkında bilgiler sunulmuştur. Devamla, Türkiye’de yürütülen çalışmaların eksiklikleri sorgulanmıştır. Çocuğun yanı sıra eğitimin olmazsa olmazı olan öğretmenlere ve ebeveynlere yönelik de felsefi çalışmalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde; çocuklara yönelik yapılan çalışmaların çocuğun içine doğduğu coğrafya, kültürel yapı ve dille olan ilişkisine dikkat çekilmiştir. Bunun için temel eğitimde kullanılan klasik kaynakların çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalar için de kullanılmasının onların anlam dünyasını ve düşünme biçimini nasıl şekillendireceği tartışılmıştır. Bu bağlamda, temel klasik kaynakların çocukların gelişim özellikleri doğrultusunda; felsefi düşünmeyi geliştirecek şekilde hazırlanarak yapılacak çalışmalarda kullanılmasının mümkün olduğu tezi temellendirilmiştir. Bunun için kullanılabilecek farklı yöntemlere dair örnekler verilmiştir. Mutlu bir tesadüf olarak bu tezde ulaştığımız sonuçların 2024 yılında uygulanmaya konan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Program Metninde yer alan sosyal ve duyuşal becerilerin çocuklara kazandırılması görüşüyle tam olarak örtüştüğü tespiti yapılmıştır.

Sonuç olarak; klasik kaynakların tespiti, çocuklara uygun olarak sadeleştirilmesi, uyarlanması ya da yeniden yazılması ile elde edilecek materyallerin çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalarda kullanılması için ciddi ön çalışmaların yapılması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, felsefe, klasik kaynaklar, dil, kültür.

ABSTRACT

This thesis has been prepared to question the potential use of fundamental classical sources in philosophy studies aimed at children. In the introduction, starting from geography and culture, information is provided about how the concept of the child has been perceived throughout historical processes, along with some evaluations. In what follows, the importance of philosophical thinking is discussed, and the types of thinking that it can develop in an individual are defined, along with the characteristics that individuals who possess these types of thinking will gain. The contribution of teaching philosophical thinking, even in small amounts, from childhood, and expressing it in a childlike manner to the development of healthy thinking in later years is discussed.

In the first section of the thesis, the perspectives and evaluations of certain philosophers in the history of philosophy regarding children are examined. It has been determined that the main reason for the differences in the understanding of children by philosophers who affect and are affected by the society in which they live is the social and individual differences in which they are raised. Then, evaluations are made about why philosophy studies aimed at children are needed, and attention is drawn to the shared characteristics of children and philosophers. In this context, information is presented about philosophy studies for children as a pedagogical method, both in the world and in Turkey. The shortcomings of the studies conducted in Turkey are also questioned. It is emphasized that philosophical studies should also be conducted for teachers and parents, who are essential in the educational process.

In the second section of the thesis, the relationship between philosophy studies for children and the geography, cultural structure, and language that the child is born into is emphasized. For this purpose, it is discussed how classical sources, commonly used in basic education, could also be used for philosophy for children, and how they can shape the children's semantic world and thinking. In this context, the thesis is based on the idea that classical sources can be prepared and used in studies to develop philosophical thinking in children, taking into account their developmental characteristics. To achieve this, examples of different methods that can be used are provided. Examples of various methods that can be employed are provided. Interestingly, it has been observed that the results of this thesis align perfectly with the view expressed in the 2024 Turkey Century National Education Model, which advocates for the development of social and sensory skills in children.

As a result, it has been concluded that serious preliminary studies should be carried out in order to use the materials obtained by identifying classical sources, simplifying, adapting or rewriting them to suit children, in philosophical studies aimed at children.

Keywords: Child, philosophy, classical sources, language, culture.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
Çocuk Kimdir?	1
Felsefe Aracılığıyla Düşünmenin Önemi.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM:	9
ÇOCUKÇA FELSEFE	9
1.1. Filozofların Çocuğa Bakışı	9
1.2. Çocuklara Yönelik Yapılan Felsefi Çalışmalar	18
1.3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ve Çocukça Felsefe	24
1.4. Çocuklara Yönelik Yapılan Felsefi Çalışmaların Analizi	27
İKİNCİ BÖLÜM:.....	34
ÇOCUKLARA YÖNELİK FELSEFEDE KLASİKLERİN YERİ	34
2.1. Eğitim Materyalleri ve Klasiklerin Önemi	34
2.2. Batı Dünyasında Klasiklerin Eğitime Yansıma Biçimleri	40
2.3. Türkiye’de Eğitim Materyali Olarak Klasiklere Yaklaşım	44
SONUÇ.....	49
KAYNAKÇA	52

GİRİŞ

Çocuk Kimdir?

İnsanın doğumundan, ölümüne kadar geçirdiği süreçleri genel olarak değerlendirdiğimizde onun hayatını kabaca beş döneme ayırabiliriz. Bu dönemler: bebeklik, çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık olarak adlandırılabilir. Çocuk, insan hayatının ilk dönemleri içinde gelişim süreçlerinin en hızlı olduğu bir döneme denk gelir. Bu dönem fiziksel, ruhsal ve manevi gelişimin çok hızlı olduğu bir dönemdir. Birçok kültür ve toplumda genellikle, bireyin bebeklikten, ergenliğin başlangıcına kadar geçirdiği döneme “çocukluk” bu dönem içerisindeki bireye de “çocuk” denmektedir. Çocuk henüz bedensel, sosyal ve ruhsal yönden erginliğe ve olgunluğa ulaşmamış bireydir (Erkut vd. 2017: 18).

TDK çocuk kavramını: “Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız; yavru, bala, uşak, velet”¹ şeklinde tanımlar. Dünya Sağlık Örgütü 10 yaş altındaki bireyleri çocuk, 10-19 yaş aralığındaki bireyleri ergen olarak kabul etmektedir. 1989 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNİCEF) tarafından yayımlanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme metninde “Daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır”² şeklinde tanımlanmaktadır. Dünyada en fazla kabul gören çocuk tanımı, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede yer alan bu tanımdır. Bu tanım birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de resmi tanım olarak kabul edilmiş ve çocuğa dair düzenlemeler bu doğrultuda yapılmıştır. Buna göre insan, reşit olan ve olmayan olarak ikili bir hukuk tasnifine tabi tutulur.

Bu resmi ve hukuki belirlenime rağmen çocuk kavramı tarihsel zamandan, coğrafyadan, kültürden bağımsız değildir. Ayrıca ilgili bilim dallarında da her çağın çocuk tanımı değişmektedir. Tarihsel sürece baktığımızda çocuk kavramının günümüzden çok farklı şekilde algılandığı açıkça görülür. Örneğin, Antik Yunan’da, çocuk aileye ait bir kavramdır. Ailenin yaşamını devam ettirdiği hane (*ev*, *mekân*) ise

¹<https://sozluk.gov.tr/>

²<https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/5db1679769f48db88ea765a01dfc8ca9ff67b70.pdf>

içinde çocuğun da yer aldığı en küçük toplumsal yapı olarak görülmüştür. Bu yapının haklarını korumak, devletin sorumluluğunda olmuştur. Haneye ait olan çocuk ailede yönetimden sorumlu olan babaya bağlıdır. Doğumdan sonra ailenin çocuğu reddetme hakkı vardır. Çocuk, Antik Yunan Dönemi'nde toplumsal yasalara ve kurallara uymayı öğrenmesi gereken bir kişi olarak görülmekte ve bir vatandaş adayı olması yönünden yaşamında belirli sınırlar çizilmektedir (Özdemir, Akdeniz Üniversitesi, 2021: 6). Bu dönemde çocuk doğasında var olan potansiyelin vatandaşlık ile bağlantılı olarak şekillendirilmesine önem verilmiştir. Çocuğun hayatına bu doğrultuda yön verilmesi gerektiği düşünülmüş ve çocuğa verilecek bilgiler, kazandırılacak değerler bu nedenle çok önemli görülmüştür.

Ortaçağ Hristiyan Avrupası'nda çocuk kavramı teolojik bir biçimde tanımlanmıştır. Toplumda bir değer olarak kabul edilen “*Aslî günah*” öğretisi çocuk algısının da merkezinde yer almış ve çocuğa bakış açısını şekillendirmiştir. Hz. Âdem'e dayandırılan aslî günahın doğan çocuklara geçtiğine dair bir inanç mevcuttur. Çocuğun bu günahı arındırılması ve Hristiyanlığın temsilcisi olan kilisenin bir üyesi olabilmesi yani Hristiyanlığa kabul edilebilmesi için öncelikle dini bir ritüelle *vaftiz*³ edilmesi gerekmektedir. Bu dönemde çocuk kendisine ait farklı özellikler taşıyan bir varlık olarak değil küçük bir yetişkin olarak görülmekte ve istenmeyen davranışları cezalandırılmaktadır. Bu ceza gerektiren olumsuz davranışlar onun doğuştan getirdiği günahkârlığının yansımaları olarak görülmekte ve ancak eğitim sürecinde sıkı disiplin ile bu davranışların değiştirilebileceği düşünülmektedir. Dönemin anlayışına göre günahlara sebep olan şeytanın, çocuğun içinden çıkarılması gerekir. Çocuk doğuştan günahkârdır ve bu günahkârlığı nedeniyle gerekirse sert kullanılarak kontrol edilmeli, koşulsuz bir şekilde itiraz etmeden ve soru sormadan büyüklere itaat etmesi sağlanmalıdır. Çocuğun sahip olduğu günahkârlığın ancak bu yolla aşılabileceğine inanılmaktadır. Kısaca Ortaçağ'da birçok kültürde ve inanışta görüldüğü gibi Hristiyan dünyasında da çocuk anne ve babasının mülkü, gelecek için bir yatırım olmasının yanında kiliseye bağlı bir varlık olarak da görülmüştür.

³Hristiyanlıkta doğduktan kısa bir süre sonra çocuğa ilk günahını silmek ve onu Hristiyanlaştırmak amacıyla suya daldırma, başına su dökme veya üstüne su serpme biçiminde yapılan kutsal tören. (TDK)

Ortaçağ İslam dünyasında çocuk Hristiyan dünyasından farklı algılanmıştır. İslam inancının temel kaynaklarını oluşturan ayet ve hadislerde, çocuğun yetişkinlerden farklı ve özel bir “biyolojik” işleyiş tarzının olduğu, yetişkinliğe belirli bir hazırlık sürecinden sonra ancak ulaşabileceği de ifade edilmiştir (Karadoğan, 2019: 211). Çocuğa dair bakış açısını oluşturan en temel kaynak Kur’an’ı Kerim’dir. Kur’an çocuğu doğrudan değil farklı birçok etkenin bileşeni olarak ele alır (Oruç, 2014: 134). Çocuk için kullanılan *göz aydınlığı*, *saçılmış inci* ve *dünya nimeti*, gibi ifadeler bunun hem göstergesi hem de referansıdır. Aileye emanet olarak verilen çocuk ailenin bir parçası olsa da bağımsız bir bireydir ve çocuğa karşı ailenin sorumlulukları vardır. Kur’an’ın ve hadislerin çocuğa bakış açısı İslam âlimlerinin çocuk algısını temellendirir. Gazâlî’ye göre çocuk ana-baba elinde emanettir, kalbi cevher gibi kıymetlidir ve mum gibi her şekli alabilir; bütün yazı ve şekillerden uzaktır, temiz bir toprak gibi olup hangi tohum atılırsa büyür (2013: 399). Gazâlî böylece temiz toprak gibi gördüğü çocuğa atılacak her çeşit tohumun büyüyeceğini ifade ederken ailenin çocuğa karşı sorumluluklarını hatırlatmakta ve ona yaklaşımının nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çocuğun alacağı eğitimden ailesi sorumludur. Bu eğitim çocuğun hem din hem de dünya saadetine erişmesinde etkilidir.

Batı’da, Rönesans ile birlikte Ortaçağ Avrupa’sında çocuk algısı teolojik bakış açısından uzaklaşmaya başlamıştır. Bu süreçte ortaya çıkan “Hümanizm” düşüncesi sonucu insanın anlam kazanmasıyla çocuk kavramının toplumda taşıdığı değer farklılaşmaya başlamıştır. Toplumda değer kazanmaya başlayan çocukların özelliklerine ait kavramlar toplumsal hayatta kullanılmaya ve yaş dönemlerine ait farklılıklar zamanla keşfedilmeye başlamıştır. Çocuk kavramına bakış açısının değişmesinde John Locke, Jean-Jacques Rousseau gibi filozofların çalışmaları ve fikirleri etkili olmuştur. Artık çocuk ve çocukluk döneminin diğer dönemlerden farklı olduğu kabul edilmiş, bu dönemin kendisine ait hayatı algılama ve düşünme biçimlerinin olduğuna dair bakış açısı oluşmuştur. Devamla 17. yüzyıl ile Avrupa’da çocuk kavramının modern tanımlarının temeli olan tanımlamalar ortaya konmaya başlamıştır. 18. yüzyılda da devam eden bu süreç 19. yüzyılda çocuğa yönelik olumlu çalışmalar devam etmesine rağmen günlük hayatta kesintiye uğramıştır. İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi ile çocuk ucuz bir iş gücü olarak görülmüş ve kullanılmıştır. Bu dönem, çocuk ve kadın kavramının gelişimi açısından olumsuz bir dönem olmuştur.

20. yüzyıla gelindiğinde yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler ucuz işçiye duyulan ihtiyacı azaltmış, eğitilmiş insan ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İnsana verilen değerle birlikte, eğitimin çocukluk yaşlarında verilmeye başlanması aynı zamanda eğitim yaşının aşağı çekilmesini ve çocukların okula yönlendirilmesini hızlandırmıştır. Eğitilmiş insana duyulan ihtiyaç, çocuk kavramına yönelik yapılan akademik çalışmaları artırmıştır. Böylece çocuk biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan incelenerek çocuk dünyası keşfedilmeye çalışılmıştır. Farklı disiplinlerin çocuk kavramına yönelik yaptığı çalışmalarla bu kavram yeni bir boyut kazanmıştır. Artık birey olarak kabul edilen çocuğun duygu ve düşünceleri önemli görülmüştür. Yetişkinlikten ayırt edilen çocukluk, kendine has özellikler taşıyan insan hayatının bir dönemi olarak kabul edilmiştir. Çocuğa dair fark edişlerle çocuğun anlamı zamanla değişmiş ve günümüzdeki anlamı bu değişimlerin etkisiyle şekillenerek oluşmuştur. Çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmalar ile bilgi ve bilinç kazanma eğitimi bu sürecin sonunda ortaya çıkmıştır.

Felsefe Aracılığıyla Düşünmenin Önemi

Modern hayatın getirdiğı karmaşıklık, bilginin hızlı, ulaşılabilir, değişebilir olması bireyin sürekli yeniden düşünmesi ve problem çözme stratejileri geliştirmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Bu ihtiyaca cevap verecek düşünme biçimi ancak felsefi düşünme ile mümkündür. Çotuksöken'e göre herhangi bir durumu, şeyi anlayabilmede felsefi düşünüş biçimi kaçınılmazlık, vazgeçilmezlik içinde ortaya çıkmaktadır. Felsefi düşünme, "tekil, bireysel, ilineksel olan ile genel, toplumsal ve daha üst düzeyde paylaşılabılır olan arasındaki ilişkilerin sorun olarak öne çıkarıldığı bir düşünme doğrultusu" olarak tekil-tümel gerilimine yönelen bir düşünmedir. (Çotuksöken, 2002: 73) Felsefi düşünme; düşünen, kendi kendine öğrenen, öğrendiğı bilgiyi uygulayabilen ve gerekli yerlere transfer edebilen bireylerin yetişmesi için önemlidir. Felsefi düşünme; düşünceler üzerine düşünme, başka bir deyişle reflektif yani kendi üzerine dönen düşünmedir (Sezer, Amasya Üniversitesi, 2023: 14). Bu düşünme biçimi bütün düşünme biçimlerini kapsayan üst düzey bir kapasiteye karşılık gelir.

Felsefi düşünce ile ilgili olarak Ahmet Arslan da şu görüşleri dile getirir:

Felsefi düşünce eleştirel bir düşüncedir; yani kendisine veri olarak ele aldığı her türlü malzemeyi aklın eleştirisi süzgecinden geçirir. Bu malzeme a) doğrudan doğruya kendisine yöneldiğı varlık

alanı tarafından kendisine sağlanabileceği gibi b) bundan daha sık rastlandığı üzere bu varlık alanları ile ilgili olarak başka entelektüel etkinlikler tarafından sağlanan malzeme olabilir. (2012:32)

Felsefi düşünme tutarsız, geçersiz akıl yürütmelerinin, hatalı düşünme ve çıkarım biçimlerinin fark edilmesini sağlar. Bireye kendi düşünme süreçlerine eleştirel çerçeveden bakma imkânı sunar. Gözlem ve deneyimlerden elde edilen bilgilerin doğru bir şekilde sınıflandırılıp düzenlenmesine imkân verir. Felsefi düşünme ile bireyler, kendilerine sunulan bilgiler arasındaki farklılıkları ayırt ederek gerekçeli düşünme alışkanlığı kazanabilirler. Gerekçeli düşünen zihin, doğru bilgi ile yanıltıcı bilgiyi ayırt edebilme gücü kazanır ve bu sayede tezinin gerekçelerini ortaya koyar (Cevizci, 2010: 23). Böylece yargıda bulunma becerileri gelişmiş bireyler olarak başkalarının aldığı kararları ve dayattığı fikirleri olduğu gibi kabul etmeyip onları bir düşünme süzgecinden geçirerek sağlıklı bir senteze ulaştırma becerisi yanında yargılarını erteleme ya da gerektiğinde değiştirme becerisine de sahip olurlar.

Felsefi düşünme bireylerin karşılaştıkları durumları, kendi duygularını ve düşüncelerini analiz etme yeteneklerini de geliştirir, güzel olana yönelmelerini sağlayan estetik ve uygun eylem seçimini sağlayan etik değerlere sahip olmalarında etkili olur. Bireyin, insana ait değerleri tartışarak yaptığı etik sorgulamalar sonucunda elde ettiği değer yargılarının, kimliği üzerindeki etkisini değerlendirirken sağlam ve güvenilir ölçütler geliştirmesini sağlar. Fertlerin hayatı anlamlandırmalarına yardımcı olup epistemolojik olarak başkasına bağımlı olmalarını engeller. Yani, felsefi düşünme bireylerde analitik, yaratıcı eleştirel ve bağımsız düşünme becerilerinin gelişmesinde etkili olduğu gibi bireyin hatalı düşünme biçimlerini fark ederek her türlü otorite karşısında özgürleşmesini sağlar. Böylece, kendisine dayatılan görüş ve düşünceleri eleştirel ve sorgulayıcı bir tavırla değerlendirir. Deneyimleri sonucu elde ettiği bilgileri sınıflandırıp analiz ederek kavramsallaştırabilir.

Düşünme becerileri gelişmiş bireyler sistemli, bütüncül düşünebildiği kadar aynı zamanda alternatifli ve esnek de düşünebilir. Bu özellikler bireylerin analitik düşünmeye hazır olduğu anlamına gelir. Çünkü analitik düşünen bir birey, hayal gücünden yararlanabilen, yalın olanı ayırtılabilecek ve mevcut bilgileri basitleştirebilen ya da özetleyebilen, yeni ürünler ve farklı düşünceler üretebilen kimse demektir. Yani felsefi

düşünme yeni düşünceler üretebilen, güçlükler ve problemler karşısında alternatif çözüm yolları bulan, karmaşık olanı sentezleyebilen bireylerin yetişmesini sağlar.

Bilişsel, sosyal, duygusal yönden gelişmiş, felsefi düşünme becerilerine sahip bireyler karşılaştıkları durumları sorgular ve farklı bakış açılarıyla değerlendirebilirler. Spinoza'ya göre bir kişinin daha güçlü ya da yetkin olması, onun kendi başına ne kadar etkin olduğu, etki yaratabileceği ve yarattığı etkinin ne kadar doğasından kaynaklandığıyla ölçülür (Spinoza, 2011). Ancak onun bahsettiği bu doğasını ortaya koyabilmesi, ya da kadim felsefelerde ifade edildiği gibi “kendini bilmesi” ile yakından ilişkilidir. Kendini bilen bireyler karşılaştıkları sorunlara farklı çözüm önerileri üretir ve onlara sunulan çözüm önerilerine açık olurlar. Özgür düşünceler ortaya koyarak yenilik ararlar, eski sorunlara çözüm yolları geliştirebilirler. Başarılı, barışsever ve düşünce farklılıklarına saygılı; demokratik tartışma becerileri gelişmiş bireyler olarak demokrasiye katkı sağlarlar. Esnek bir yapıya sahip olur, katı olmazlar. Başkalarının baskısına boyun eğmezler. Hareket etmeden önce düşünürler, duygu ve düşüncelerini kritik etme becerisine sahip olurlar. Fikirlerin nedenlerini ve kanıtlarını araştırıp ihtiyaçları olan bilgileri bir araya getirerek anlamlı bir bütün oluşturur ve bu bilgileri en doğru şekilde değerlendirirler. Elde ettikleri sonuçları tarafsız bir şekilde değerlendirerek mantıklı çıkarımlarla karşılaştıkları sorunlara çözüm üretebilirler.

Düşünme becerileri gelişmiş bireyler özgür ve eşit bireyler olarak yaşadıkları dünyadaki problemleri fark ederler ve problemlerin çözümü için gerekli sorumluluğu alırlar. Dünyayı keşfetmek ve karşılaşılan problemleri çözmek için mevcut bilgileri kullanma yeteneğine sahip olurlar. Kendi ön yargılarıyla ve onlara dayatılan kalıp düşüncelerle yüzleşme cesareti gösterirler. İnsana ait değerleri tartışarak yaptıkları etik sorgulamalar sonucunda kendi değer yargılarını ve bunların kimliği üzerindeki etkisini değerlendirirken sağlam ve güvenilir ölçütler geliştirebilirler. Zihinsel faaliyetlerin bir sonucu olan düşünce sayesinde elde ettiğimiz şey her ne kadar bitmiş ve kesinleşmiş bir formda olmasa da bizim çeşitli yargılarda bulunmamızı sağlayan bilgidir (Horner ve Emery Westacott, 2001: 111). Eğitimde doğru düşünme kadar doğru bilgi de önemlidir. İnsan böylece bu bilgi ile birlikte duygu ve düşüncelerini kullanarak yargılara varır ve bu yargılara dayanan davranışlarda bulunur. Bu süreç felsefi bir düşünme tarzını gerekli kılar.

Alman Filozofu Kant *Aydınlanma Nedir?* adlı denemesinde yer alan, “Aklını kullanma cesaretini göster (*sapare aude!*)” ifadesi Aydınlanma düşüncesinin parolası olarak kabul edilir. Bir insanın kendisiyle, evrenle, başka birey ya da toplumla sağlıklı ilişkiler kurması konusunda felsefi düşünce diğer bilgi alanlarından daha etkilidir. Bu bilgi ve düşünme tarzına sahip olan bireyler diğer insanlarla etkili iletişimler kurarak onların haklarına saygı duyarlar ve insan ait temel özellikleri kavrarlar. Bunlar gözlem yetenekleri gelişmiş bireyler olarak yerel, kültürel ve evrensel değerlere önem verirler. Ulucan’a göre insan doğasına dair edinilen tüm bu kavrayışlar sanatta, edebiyatta da üstün bir şekilde kendini gösterir (Ege Üniversitesi, 2023: 5).

Bireylerde felsefi düşünmenin gelişmesi ancak felsefi bilgi ve bilinç ile mümkündür. Çünkü Cevizci’nin dediği gibi, felsefe açık bir zihinsel durum, berrak bir bilinç hali ve eleştirel bir tutum olarak kendini gösterir (2010: 21). Merak ve araştırmanın temel alındığı felsefi bilgi ve bilinç, doğru sorular sorarak yanıtlar aranması, bulunan cevapların eleştirel bir tavır ile akıl ve mantık süzgecinden geçirilmesi sonucu ortaya çıkar. Kriterlere bağlı kalmak, kendini doğrulamak ve bağlama karşı duyarlı olmak ancak felsefe ile mümkündür (Kuşçu, Üsküdar Üniversitesi, 2023: 23). Felsefi bilgi, tüm bilgi türlerinden faydalanabilen, genelleyici birleştirici, bütünleştirici bir bilgidir. İnsanın bilme arzusunu, kendini, toplumu, dünyayı ve evreni algılama çabasını yansıtır. Felsefi bilgi ile harekete geçen merak duygusunu diri tutan bir kimse hayatını anlamlandırmaya çalışarak mana dünyasını zenginleştirmiş olur (Medhiyev, 2017: 161).

Kısacası felsefi bilgi ile oluşan eleştirel zihin yapısı, bireyi her türlü otorite karşısında özgürleştirir. Bireyin elde ettiği tüm verileri akıl süzgecinden geçirmesini sağlar. Bu bir insanın bir faaliyeti bırakıp bir başkasını seçmesi anında ortaya çıksa da bunun tam tersi de yani o faaliyeti bırakmama da özgürlük tanımı içine girer (Horner ve Emery Westacott, 2001:117). Felsefi bilgi kesin sonuçlar içermeyen farklı bakış açılarını yansıtan sürekli, kesintisiz ve akla dayanan soruşturmalar ve araştırmalar sonucu elde edilen düzenli, sistematik ve tutarlı bir bilgidir. Varlığı bir bütün olarak ele alan felsefi bilgi bu yönüyle evrenseldir. Bu bilgi türü bireyde eleştirel, özenli, yaratıcı, vb. düşünme biçimlerinin gelişmesinde etkilidir. (Cevizci, 2010: 22) Varlık, bilgi ve değer alanlarını temel alan felsefe bireye sadece teorik açıdan değil aynı zamanda pratik hayat açısından da tutarlı, sistemli, eleştirel bütünlükçü bir tavırla hareket etme imkânı sağlar. Bu kadar önemli olan felsefi düşünmenin çocukluk çağında bir nebze çocuğa öğretilmesi, çocuk

tarafından ifade edilmesi; onun ileriki yaşlarında sağlıklı düşünmesine çok ciddi katkılar sağlayacaktır. Çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmalar da işte bu ön kabule dayanır.

BİRİNCİ BÖLÜM:

ÇOCUKÇA FELSEFE

1.1. Filozofların Çocuğa Bakışı

Çocuk ve felsefe ilişkisini ele almadan önce felsefe tarihindeki bazı filozofların çocuklara dair görüşlerini incelemek gerekir. Filozofların çocuğa bakış açıları hem yaşadıkları dönemi etkilemiş hem de yaşadıkları dönemden etkilenmiştir.

Antik dönemdeki toplum yapılarına baktığımızda, günümüzde olduğu gibi toplumların yaşam biçiminin ve yaşam felsefesinin çocuğa dair görüşleri de şekillendirdiğini görürüz. Örneğin, eski Türklerdeki konar-göçer yaşam biçimi çocuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiğine dair görüşlerin merkezine cesaret ve yiğitlik erdemini koymuştur. Küçük yaştan itibaren verilen eğitim ile çocukların mücadeleci yönlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. İran’da savaşçı bir neslin yetiştirilmesinin yanında çocuklara hukuk alanında eğitim verilmesi yine onların güçlü bir yerleşik hayat kültürüne sahip olduklarını göstermektedir. Bu yüzden çocuklar mahkemelere götürülerek duruşmaları izlemeleri sağlanmıştır. Antik Yunan’da ise çocuğu hayata hazırlama daha çok yurttaş yapmaya yöneliktir. Bu anlayışların birbirinden farklı olmasının nedeni toplumsal farklılıklardır. Hepsinin ortak amacı çocuğu hayata hazırlamak olmuştur.

Düşünce tarihine kronolojik bir sırayla baktığımızda Antik Yunan’da çocuğun geleceğin yurttaşı olarak görülmesi çocuğa dair görüşlerin referans noktası olmuş ve çocuk ile felsefe kavramları eğitim başlığı altında bir arada işlenmiştir. Bu dönemde toplumsal yaşamın devamı için verilecek eğitim yurttaşlık bilincinin devamı açısından önemli görülmüştür. Bugün bizim çağdaş dünyada “Hayat Bilgisi” olarak adlandırdığımız dersi öne çıkarmış olmamız da aynı şekilde çocuğun geleceğini inşa etmede öncelikli olarak ele alınmış ve çocuğa bakış açısı bu doğrultuda şekillenmiştir. Çocuğa verilecek hayat bilgisi çocuğun gelecekteki görüşlerini temellendireceği değerleri, kural ve kaideleri edinmesi açısından önemli görülmüştür. Bazı filozoflar derin felsefi konular yerine bu pratik hususlara dikkat çekerek bir tür hayat felsefeleri oluşturmuşlardır.

Antikçağ filozoflarından olan Platon'un diyaloglarına yansıyan çocuklara dair görüşleri yine eğitim başlığı altında ele alınmıştır. Onun Devlet Diyalogu'nda çocukların devlet tarafından aileden alınarak eğitim sürecine dâhil edilmeli sonra yeteneklerine göre mesleklere yönlendirilmeli sonra da yetenekleri doğrultusunda aldığı eğitim ile meslek edinmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Burada, çocuğun eğitimini aldığı meslek hangi sınıfta icra ediliyorsa çocuk o sınıfa dâhil olmakta, verilecek eğitime küçük yaştan itibaren başlanması gerektiği vurgulanmaktadır. İlerleyen yaşlarda başlayacak bir eğitim ile çocuğun yeterince başarılı olması mümkün görülmemiştir. Platon Devlet Diyalogu'nda bunun nedenini şöyle ifade etmektedir:

Düşün ki, bir insan tavla veya zar oyununu bile asıl işi saymazsa, onunla çocukluğundan beri uğraşmamışsa, iyi oyuncu olamaz. Sonra biri bir kalkan, ya da herhangi bir savaş aracını eline alır almaz, türlü savaşlarda kullanacak usta bir savaşçı olsun da niçin bir başka aracı ilk defa eline alan işçi, onu kullanmakta usta olmasın? Sanat bilgisi edinmemiş, sanatla yeterince uğraşmamış kimse eline her aldığı aracı iyi kullanabilir mi? (Platon, 2018: 62).

Platon çocukların duydukları sözlerin önemine de değinir. Ona göre çocukların bedenlerinden önce ruhlarına önem verilmelidir. Çocukların bedenlerinden önce güzel masallarla ruhlarını beslemeli, açığı ve gizli kapaklıyı ayırt edemeyen çocuğun bu yaşta duydukları aklıdan çıkmayacağı için ilk duydukları sözlerin, iyilik yolunu gösterecek güzel masallar olmasına dikkat edilmelidir (Platon, 2018: 67-68).

Aristoteles aileleri devletin parçaları olarak görür ve parçanın erdeminin devletin erdemine göre değerlendirileceği, devletin iyi olabilmesi için geleceğin vatandaşı olan çocukların anayasaya göre eğitilmesi gerektiğini savunur (Aristoteles 2023: 48). Ona göre çocuk zaman içerisinde olgunlaşmaktadır. Çocuklarda doğdukları andan itibaren iştah ve arzu bulunur ama akıllı kullanabilmeleri yaşlarının ilerlemesiyle ortaya çıktığı için bedenlerinin bakımı akıllarının bakımından önce gelmeli, arzulayan kısımları sonra gelmeli ve her zaman beden eğitimi akıl için olmalıdır (Aristoteles, 2023: 249). Bu dönemde çocukların beden gelişimlerinin devletin anayasası doğrultusunda olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Eski çağda Hindistan'da çocuk eğitimine önem verilmiş, eğitimin temelinin ailede atıldığına inanılmıştır. Dini öğretilerin etkisiyle oluşan toplumsal sınıf yapısı çocuğun hayatını şekillendirmiştir. Kast sistemi olarak adlandırılan bu sistemde çocuk, doğduğu sınıf doğrultusunda haklara sahip olmuştur. Bu sisteme göre birey doğduğu sınıfta yaşar

ve o sınıfta ölür. Sınıflar arası geçiş mümkün değildir. Bu sistemin devamı için çocuklara sınıf bilinci ve aidiyetinin ön planda olduğu bir eğitim verilmiştir. Çocuk kendi ihtiyaçlarını karşılayabildiği yaşa geldiğinde mesleğini yapabileceği düşünülmüş, dolayısıyla hayata başlayabileceği kabul edilmiştir. Seçkin sınıfta doğan çocuklar din adamları tarafından Buda ve Brahman öğretileri doğrultusunda eğitilmiştir. Bu dinlerin temel öğretileri olan, doğruluk, saflık, düşünme ve kötülüklerden uzak kalma çocuğa verilecek eğitimde önemli bir yer tutmuştur. Çocuklara verilecek ahlak eğitimi esaslarının başında gelen saygı başta din adamına, ana babaya ve toplumun önde gelenlerine saygı skalasıyla oluşturulmuştur.

Antik Çin’de aile kutsal kabul edilmiş, çocuğun aileye bağlılığını sağlamak için eğitilmesi gerektiğine inanılmıştır. Konfüçyüs ve Lao-tse’nin dini ve felsefi öğretileri doğrultusunda çocuklara verilecek eğitim şekillenmiştir. Bu eğitimin temeli, ahlak eğitimidir. Konfüçyüs’ün adalet, doğruluk, zorba olmama, kin ve nefret duygularından uzak kalma gibi ilkeleri Çin’deki ahlak anlayışının temel değerleri olarak benimsenmiştir.

Antik Mısır’da çocuğa önem verilmiş onun eğitiminden yalnızca okul değil aile de sorumlu görülmüştür. Çocuğa bir yaşından dört yaşına kadar "akıllı küçük" adı verilmiştir (Kanad, 1963: 5). Beş yaşından itibaren çocukluğun başladığı kabul edilmiş ve bu yaştan itibaren çocuklar özel elbiseler giydirilerek okula gönderilmiştir. Mısır’ın coğrafi ve ekonomik koşulları nedeniyle gelişen astronomi ve matematik çocukların alacağı eğitimde belirleyici olmuştur. Eğitim tarihinin ilk eseri bu coğrafyada Ptah-Hotep tarafından yazılmıştır. Ptah-Hotep yazdığı eserin amacını şöyle açıklamıştır: "Bu eserin amacı, gençliğe vazifelerini öğretmek ve aynı zamanda diğer insanlarla ilişkilerinde gençleri akıllı ve kurnaz yapmaktır" (Kanad, 1963: 10) demiştir. Çocukların faziletli ve itaatli yetiştirilmesini öğütleyen Ptah-Hotep, çocuğu çalıştırmanın onu kötü özelliklerden uzak tutacağını savunmuştur. Ayrıca çocuk ne yaparsa yapsın ona karşı zalim olunmaması gerektiğini de öğütlemiştir. Antik Mısır’a ait buluntular arasında tahtadan ve fildişinden yapılan birçok oyuncak bulunması onların çocuğa verdiği değeri göstermektedir.

Ortaçağda Hristiyan dünyasında ve İslam dünyasında günlük hayat din çerçevesinde şekillenmiştir. Bu iki dünyanın çocuk algısı birbirinden farklı olsa da ortak nokta çocuğun geleceğin yetişkini olarak görülmesi ve onun *küçük bir yetişkin* olarak

kabul edilmesidir. Bu dönemde çocukların dini ve ahlaki eğitimleri temel esas olarak kabul edilmiştir.

Ortaçağ Hristiyan dünyasında etkili olan Aziz Augustinus *İtiraflar* adlı eserinde kendi çocukluğunu ayrıntılı bir şekilde yorumlayarak çocuğa dair görüşlerini ortaya koyar. Ona göre insan doğduğu andan itibaren masum değildir; bebeklerin sadece narin bedenleri masumdur, ruhları değil. Vaftiz edilerek günahtan arındırılmaları gerekir. Bebekken yapılan ağlamak vurmak gibi davranışlar insanın günaha meyli olmasından kaynaklanır. Çocuklukta yapılan hatalar ilerleyen yaşlara aktarılır. Bu nedenle çocuğun eğitilmesi ve terbiye edilmesi çok önemlidir. Çocuğun terbiyesinden sorumlu anne baba ve öğretmenler Tanrı'nın isteklerini yerine getirenler olarak gerektiğinde çocuğu şiddet ile terbiye edebilir. Çocuğun oyun oynama arzusunu ve masallardan aldığı zevki anne baba, öğretmen ve tanrının isteklerini yerine getirmesine engel olarak görür. (2010: 35,54)

Dönemin bir başka düşünürü Thomas Aquinas'a göre başlangıçta ölümsüz olarak yaratılan Âdem tanrının emrinden çıkınca ölüme mahkûm edilerek insana ait ölümsüz olma özelliğini kaybetmekle cezalandırılmış ve doğası bozulmuştur. Doğan her insan bebek ya da yetişkin olması fark etmeksizin ölüyorsa bu durum Âdem'in işlediği aslî günah ile dünyaya geldiklerini gösterir. Fakat aslî günah bu dünyaya gelen insanların bizzat işlediği bir günah olmadığı için iradelerini kullanamayan bebek ve çocukların günah işlemeleri söz konusu olamaz (Tarakçı, 2006: 311). Bunlar aslî günahtan vaftiz ile kurtulabilirler. Thomas Aquinas'a göre çocuklar bedenleri bakımından ebeveynlerinin bir parçasıdır (Tarakçı, 2005: 171). Akıllı varlık olan insan küçük yaşta iradesini kullanamasa da zihni zamanla olgunlaşır. Bu nedenle çocuklara başlangıçta küçük şeyler öğretilmeli, onların önemli şeyleri anlamaları için zihinlerinin olgunlaşması beklenmelidir (Tarakçı, 2005: 158).

Ortaçağ İslam dünyasının önemli isimlerinden biri olan Gazâlî için çocuk, doğuştan ne iyi ne de kötü olarak tanımlanabilir. Ancak temiz ve masum olarak aileye emanet edilmiştir. Çocuklar yaşadıkları toplumda ve kültürde belirgin özellikleri ve isimlendirmeleri alırlar. Aileye bir hediye olarak verilen çocuğun doğru bir eğitim alması ebeveynlerinin en önemli görevidir. Gazâlî çocuğun, çocukluğunun erken dönemlerinden

itibaren bilinçsiz bir şekilde ailesini örnek alarak onları taklit etmesini ailenin yaşadığı kültürün etkisini taşıdığına göstergesi olarak görür. (Akt. Bayrakdar, 2004: 93).

Çocuk, anne baba ve öğretmenlerini örnek alır. Gazâlî'ye göre çocuklara kazandırılması gereken ilk değerler; fazilet, adalet, sevgi, merhamet, iyilik ve şecaattir (Akt. Durakoğlu, 2014: 2018). Çocuğun bu değerleri kazanabilmesi aile içinde bu değerleri yaşaması ile mümkündür. Çocuğun davranışları ailede kazandığı özelliklerin yansımasıdır. İnsanın kalbi doğuştan getirdiği bir birçok olumlu özelliği barındırır. Bu olumlu özelliklerin kötü vasıflardan arındırılması, çocuğun gelecekteki kişiliğinin oluşmasında çok etkilidir. Bu nedenle çocukların küçük yaştan itibaren eğitilmesi gerekir. Çocuk ile yetişkinin anlayışları birbirinden farklıdır. Bilginin mekânını kalp olarak gören Gazâlî'ye göre çocukta bilgiyi elde edecek kalp zamanla gelişir ve kişiliği bilgi ile olgunlaşarak güçlenir, bilgiden yoksun kalp ise adeta hissizleşir (Akt. Oruç, 2022: 177-197).

İbn Haldûn'a göre: Çocuk doğuştan her hangi bir bilgiye sahip değildir ancak birçok aklı imkân ve potansiyel ile dünyaya gelir (Oruç, 2022: 249-271). Bu akli imkânlardan en önemlisi, insanı diğer varlıklardan farklı kılan düşünme yeteneğidir. Amacını anlatacağı bir dilden mahrum, belirli kişilik özellikleri henüz oluşmamış, dünyayı tanıyacak yeterli donanımı da henüz elde edememiş çocuk hayat karşısında aciz ve çaresizdir (Oruç, 2010: 133).

Eğitim bu noktada devreye girer. İbn Haldun çocuğun küçük yaştan itibaren eğitilmesi gerektiğini, bu eğitimin ileriki yaşlarda yaşayacağı hayat için temel olduğunu savunur. Çalışma, gayret, eğitim ve öğretim aracılığı ile insan aşamalı olarak değişerek bir üst seviyeye geçer ve zamanla kemale erişebilir. Bu eğitimin çocuğun anlayacağı dil ile yapılacak yaşına uygun bir eğitim olması önemlidir. Çocuğun iyi bir eğitim almasının yolu kendi dilini iyi bilmesinden geçer. Bu açıdan çocuğun hayatında dil eğitiminin önemli bir yeri vardır. Öncelikle ana dilini iyi bilmesi ilim hayatında ilerlemesini sağlar. Çocuğa karşı ebeveynleri ve öğretmenleri adaletli ve yumuşak olmalıdır. “Çünkü şiddet kötü meleke hâsıl eden şeylerdendir” Şiddet ve baskı insandaki kabiliyetlerin zayıflamasına yol açar. Kişide yalancılık, ikiyüzlülük, tembellik gibi olumsuz özelliklere neden olur ve insanın sahip olduğu olumlu vasıfları fesada uğratar. (İbn Haldun, 2002: 989)

İbn Miskeveyh'e göre ise insanlar dış görünüşlerinin farklılığına ilaveten kabiliyet, eğilimler, ilim ve ahlak açısından da birbirinden farklı özelliklere sahiptirler (Akt. Hanî, M., A. R., Fasihizade, 2017: 365). İnsanların taşıdığı bu farklılıklar iyi özellikler olabileceği gibi kötü özellikler de olabilir. Bu özellikler doğuştan itibaren kendini gösterir. Yetişkin insanlar yaptıkları davranışların kötü olduğunu bilir ve farklı yollara başvurarak davranışlarını gizlemeye çalışırlar ancak çocuklar kendilerine ait özellikleri yetişkinler gibi gizleyemezler (Akt. Eren, Mersin Üniversitesi, 2024: 34). Çocuğun sahip olduğu diğer özellikler gibi olumsuz özellikler de mertebe mertebedir. Bu özelliklerin düzeltilmesi ya da geliştirilmesi eğitim ile mümkündür. İnsan kendi haline bırakılır ve eğitilmezse ruhundaki uygunsuz huylara yönelebilir ((Hanî, M., A. R., Fasihizade, 2017: 386). Çocuğun olumsuz özellikleri ile mücadelesinde din de önemli bir yer tutar. Çocukta ahlak ve erdem eğitimi dini bilgiler aracılığıyla kökleşir.

Avrupa'da Rönesans ile gelişen Hümanizm düşüncesi çocuğa bakış açısında değişimlerin olmasını sağlamıştır. Bu dönemden itibaren çocuğun yetişkinden farklı olduğu düşüncesi kabul edilmeye başlanmıştır. Dönemin filozoflarından biri olan Thomes More *Ütopya* adlı eserinde aile ve çocuk kavramını ayrıntılı bir şekilde ele alır. O, insanın yaradılışında hiçbir kötülük olmadığını çocuklardaki olumsuz davranışların kaynağının aldıkları kötü eğitim olduğunu savunur. More bu durumu şöyle ifade eder: “Milyonlarca çocuğu bozucu, köreltici bir eğitimin pençesinde bırakıyorsunuz. Erdem çiçekleri açabilecek bu körpe fidanlar gözlerinizin önünde kurtlanıyor; büyüyüp suç işledikleri zaman, yani içlerine çocukluktan giren kötülük tohumları acı meyvelerini verdiği zaman ölüm cezasına çarptırıyorsunuz” (More, 2000: 77) diyerek erken dönem eğitime dikkat çekmiştir. More göre çocuklara verilecek eğitim tarım eğitimidir. Çünkü dönemin en önemli ekonomik faaliyeti tarımdır. Ebeveynler çocuklarının iyi bir eğitim alabilmesi için her türlü fedakârlığı yapmalıdır. Çocukların eğitim yoluyla gelişmesi mümkündür. More, devamla, kız erkek ayrımı yapılmadan çocukların eğitilmesi gerektiğini şu cümlelerle savunur:

İnsanı hayvandan ayıran akıl, erkekte de var, kadında da. Onun için ikisi de okumalı; güzel bir eğitimin tohumlarıyla yeşeren bir tarla örneği, akıllarını geliştirip güçlendirmelidir. Kadınların okumalarını engellemek isteyen kişilerin savundukları gibi, eğer kadınlar akıl alanında verimsizse, onların tarlalarında ancak zararlı otlar bitiyorsa, o zaman kadınların eğitimiyle özenle ve sürekli uğraşıp, doğanın bu yanlışını düzeltmek gerekir bana kalırsa. (More, 2000: 12)

16. ve 17 yüzyılda bilim ve felsefe alanındaki gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni görüşler çocuklara yönelik yapılan çalışmalara da etki etmiştir. Dönemin düşünürleri ortaya koydukları fikirleriyle eğitim alanında yeniliklerin yapılmasını sağlamışlardır. Bu düşünürlerden biri olan François Rabelais yaşadığı dönemin çocuk ve eğitim anlayışını ağır bir dille eleştirir. Bu yüzden bazı eğitim tarihçileri Rabelais'ın, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'nun fikirlerini etkilediği savunurlar. Ona göre dönemin eğitim anlayışı çocukların zihnini ve ruhunu köreltmektedir. Eğitimin ruha etki etmesi gerekir. Çocuğa verilecek en iyi eğitim yöntemi öncelikle iyi bir örnek olmak, sonra da çocuğu görgü ve öğretimle desteklemektir. Çocuk eğitiminde tecrübeye geniş yer verilmelidir. Öğretimin amacı çocuğu hazır fikirlerle yetiştirmek değil onu kendisinin kullanabildiği bir düşünme biçimine alıştırmak olmalıdır. Çocuğun hayata hazırlanabilmesi için pratik işlere de alıştırılması gerekir. Okulda verilecek eğitim esnasında çocuk öğretmenine kolayca soru sorabilmelidir. Eğitim ve öğretim ile elde edilen bilgiler çocuğun seyahat etmesini sağlayarak çoğaltılabilir. Ayrıca çocukların manevi hayatları için de bedenlerini kuvvetlendirilecek her türlü beden eğitimi verilmelidir. (Kanad, 1963: 279).

Dönemin düşünürlerinden biri olan John Locke çocukların dünyaya geldiklerinde sahip oldukları zihin yapısını beyaz bir levhaya benzetir. Ancak yaradılış olarak hepsi birbirinden farklı yeteneklere sahiptir. Çocukların yönsemelerinde; fikirleri, duyguları almada ve ruhlarında işlemede büyük ayrılıklar vardır. “Eğitim ve öğretimin görevi bu ruhi ayrılıkları dikkatle gözetlemek ve yeteneklerine göre onlara muamele etmektir” Yani çocuklar bireysel özellikleri dikkate alınarak eğitilmelidir. Eğitimin amacı çocuğu öncelikle faziletli yapmak, sonrasında da çocuğa kendi hayatı ve toplumsal hayat için gerekli bilgi ve yetenekler kazandırmak olmalıdır. Çocuğun ahlaklı ve faziletli olması bilgiyi kazanmasından daha önemlidir. Çocukları hayat için akıllı yetiştirmesi gerektiğini savunan Locke buna “bilgelik” dendiğini ve bilgelğin, insanın kendi işlerinde mahir, tedbirli ve akıllı olması anlamına geldiğini vurgulamıştır. (Kanad, 1963: 321-25).

Çocuk eğitiminde oyunun ve oyuncakların önemine vurgu yapan Locke oyun oynayan çocukların daha aktif olduklarını savunmuştur. (2004: 37) Locke'un bu görüşlerini değerlendiren Kanad bu yolla eğitimcinin de oyun esnasında çocuğu daha yakından tanıma fırsatı bulacağını, öğretimde her türlü baskıdan vazgeçilmesinin önemli olduğunu bunun için de bilgilerin mümkün olduğu kadar oynayarak öğretmelmesi gerektiğini bildirmiştir. (Kanad, 1963: 325) Ayrıca çocukların sağlıklı zihinlere sahip

bireyler olarak yetişmelerinde sağlıklı bir bedenın de rolünün büyük olduğunu savunan Locke, “sağlam vücutta sağlam kafa bulunur” dedikten sonra mutluluğu da bu vücut ve kafa sağlığına bağlamıştır. (Locke, 2004: 13)

Aydınlanma d neninin en etkili düşünürlerinden biri olan doğalcı olarak da bilinen Jean Jacques Rousseau da dönemin  ocuk algısını ve eğitim anlayışını eleştirir. Ona göre  ocuk yeterince tanınmamakta, çocuğun ne olduğu bilinmemekte ve ona yetişkinmiş gibi davranılmaktadır. *Emile* adlı eserinde çocuğa bakış açısının nasıl olması gerektiğini ve çocuğun nasıl eğitilmesi gerektiğini ayrıntılı bir şekilde ele alır. Rousseau’ya göre  ocuklar Tanrı’nın elinden iyi olarak dünyaya gelir ve insanların ellerinde bozulurlar (Kanad, 1963: 343).

Çocuğa verilen eğitim de doğasına uygun olmadığı için ona zarar vermektedir. Ona göre: Zayıf ve aciz olan çocuğun    eğitmeni vardır: biri bizim i  kuvvetlerimizi ve yeteneklerimizi geliştirmekte etkin olan tabiat, diğeri gördüğümüz, işittiğimiz ve dokunduğumuz şeylerden görgü kazanmamıza yardım eden eşya ve üçüncüsü de insanlardır (Akt. Kanad, 1963: 343). Bu yüzden yetişkinden beklenmesi gereken özellikler çocuklardan beklenmemelidir. Rousseau bu hususa dikkat edilmezse nelerle karşılaşacağımızı da açıkça ortaya koyar. Ona göre doğa, çocukların büyüyüp adam olmadan önce  ocuk olmalarını istemektedir. Bizler bu düzeni bozmaya kalkarsak ne olgunluğu ne de tadı olan ve çürümekte gecikmeyecek turfanda meyveler üretiriz: Genç bilginlerin yanında yaşlı çocuklara da sahip oluruz. Çocukların kendilerine has görme, düşünme, hissetme biçimleri vardır; insanların bunların yerine kendirlerininkini koymaya çalışmalarından daha akılsızca bir şey olamaz. (Rousseau, 2011: 99) Rousseau’nun bu fikirleri Avrupa’da çocuğa bakış açısının değişmesinde bir dönüm noktası olmuştur.

20. yüzyıla gelindiğinde yüzyıllar boyunca düşünürlerin, eğitimcilerin ve filozofların çocuğa ve eğitime yönelik olumlu görüşleri modern dünyada eğitimin temel prensiplerine dönüşmüş ve bu prensipler de modern eğitim sistemini şekillendirmiştir diyebiliriz. Fen bilimleri alanında yapılan deney ve gözlemler ile Psikoloji biliminde yaşanan gelişmeler de modern eğitim sistemine olumlu olarak yansımıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında dünyada etkili olan totaliter rejimler eğitimi, toplumu şekillendirebilecekleri ve istedikleri insan modelini yetiştirebilecekleri bir araç olarak görmüşler ve öğretmenin rolünü sadece verilen müfredatı uygulamak ve belirlenen

doğrultuda bilgi aktarımını sağlamak olarak tanımlamışlardır. Onlara göre öğrencin rolü ise, statükonun devamını sağlama amacına yönelik olarak rasyonel eğitimden geçen birer girdi olmaktan başka bir şey değildi. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra modern düşünce sorgulanmaya başlanmış, genellemeci, baskıcı ve tek tipçi olarak adlandırılan modernite geleneksel düşüncenin tutum ve davranışlarını sergilemekle eleştirilmiştir. (Aslanargun, 2007: 196-198)

Bu eleştiriler sonucunda postmodernizm anlayışı ortaya çıkmış ve evrensel doğruları savunan modernizmin aksini iddia eden postmodernizm anlayışında evrensel doğrular, kişiye bağlama ve duruma göre değişir tezi işlenmiştir. Fizik, tıp, matematik gibi alanlarda deney ve gözlem ile elde edilen bulgulara dayalı genellemeler yapmak, ortak doğrulara ulaşmak mümkün iken aynı durum, konusu insan olan sosyal bilimler için mümkün görülmemiştir (Aslanargun, 2007: 196). Çünkü artık insanın deney sonucunda elde edilen sayısal veriler ile tanımlanamayacağı kabul edilmektedir. Çünkü insanların davranışlarını etkileyen zaman, mekân ve kültür gibi birçok faktörün varlığı kabul edilmiştir. Bu eleştiriler özellikle sosyal bilimler alanında farklı bakış açılarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Eğitim alanında da modern eğitim sisteminin zaafı ortaya çıkınca bu zaafın giderilmesi için çocuklarla felsefe yapma ihtiyacı doğmuştur. Çünkü bu çok boyutluluk ancak felsefi bilgi alanı sayesinde kazanılacak olan analitik düşünme yoluyla anlaşılabilir bir doğaya sahiptir (Cevizci, 2010: 22).

Felsefe tarihi incelendiğinde çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalardan ziyade çocuğun nasıl eğitilmesi gerektiğinin bir problem olarak ele alındığı ve “*Çocuk nasıl eğitilmelidir?*” sorusuna cevap arandığı görülür. Bu arayış ile ortaya çıkan eğitim felsefesinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Eğitimin nasıl olması, çocuğa kazandırılacak yeterliliklerin hangi dönemde kazandırılması, çocuğun hangi yaşta ve hangi sırayla bilimlerle tanışması gerektiği felsefecilerin çalışma konusu olmuştur. Bu doğrultuda oluşan felsefi akımlar eğitim programlarını şekillendirmiştir. Felsefe yapmak, çocukluk döneminde başlayan eğitimler sonrasında bireyin yetişkinlik döneminde elde edeceği bir kazanım olarak görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında çocuk ve felsefe kavramlarının birbirinden uzak kavramlar olarak ele alındığı görülmektedir.

Çocuklara yönelik yapılan felsefe çalışmalarının kökleri Antik Çağ'da çocuklarla oynamayı siteyi yönetmeye tercih eden Herakleitos'a ya da yöntemi ile gençlerin

ruhundaki soylu bilgileri ortaya çıkarmaya çalışan Sokrates’e dayandırılabilir. Bu yüzden, Sokrates’in bilgi ve erdem kazandırmaya yönelik felsefi eğitim yönteminin aynı zamanda günümüz çocuk felsefesi çalışmalarına temel teşkil etmesi tesadüf değildir.

1.2. Çocuklara Yönelik Yapılan Felsefi Çalışmalar

Çocuk ve felsefe kavramını ilk kez bir arada kullanan filozofun Karl Jaspers olduğu kabul edilir. *Felsefe Nedir* adlı kitabında çocukların karşılaştıkları durumlara verdikleri tepkilere, sordukları sorulara ve yaptıkları değerlendirmelere örnekler veren Karl Jaspers “konuyu derleyen toparlayan olsaydı, oldukça varlıklı bir çocuk felsefesinden bahsederdi” diyerek çocuk ve felsefenin birbirinden uzak kavramlar olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre felsefe yapabilmek için gerekli koşullardan ilki köken/başlangıç sorunudur. Ancak bunun başkasından aktararak değil de bizzat birey tarafından başarılması gerekir. Jaspers böyle bir kaynağa dayanarak felsefe çalışmalarını sürdüren bir insan için olağanüstü konu çocukların saf sorularıdır . İnsanı doğrudan doğruya felsefenin derinliklerine götürecek anlamda sözleri çocuk ağzından duymak, seyrek görülen bir olay değildir. Jaspers’e göre çocukların felsefe için gerekli özellikleri taşıdığının ispatı onların hayatı anlamlandırmaya yönelik sordukları öğrenilmemiş sorulardır. (1997: 45)

Aristoteles bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler (Metafizik I, 980a-21) derken insan merak eden bir varlık olarak dünyaya geldiğinin ve sürekli içinde yaşadığı dünyayı sorguladığını vurgulamaya çalışır. Sorgulama filozofun da en temel özelliklerinden biridir. Çocuklar doğaları gereği her şeye açık, önyargısız, istekli ve meraklıdır. Çocuklarda var olan doğal merak duygusu çocukların felsefe için gerekli olan en temel özelliğe sahip olduklarını gösterir. Merak etmenin yanında hayret etme çocuklarda zaten var olan ve aynı zamanda felsefe için gerekli olan (Cevizci, 2010: 9) bir duygudur. Öyleyse merak ve hayret duygusu filozoflarla çocukların ortak özelliklerindendir. Çocukluğun ilk çağlarında dünyayı algılamak için sorulan sorular felsefenin sorduğu köken sorularıyla benzerlik gösterir. Antikçağda felsefenin filozofların varlığın ilk maddesinin ne olduğuna ya da dünyanın nasıl var olduğuna dair sorular sormasıyla başladığı kabul edilir. Bu yüzden, antik felsefe dönemi, felsefenin çocukluk çağı olarak görülmüştür (Önal, 2017: 64).

Karşılaştıkları durumlara ve doğaüstü olaylara ilgi duyan ve varoluşun yarattığı şaşkınlığı yaşayan çocuklar burada insanın varoluşuna yönelen filozoflarla aynı kategoridedir. Taşdelen'e göre çocuklar, varlıkla karşılaşmaktan doğan ve dünyanın bilince çarpmasından oluşan onlarca soru ile gerçek ve sahil bir felsefi tutum içine girerler (2014: 564). Sürekli canlı olan bir merak duygusu ile kendilerinden beklenmeyecek kadar büyük sorular sorarlar. Soru sormanın sonsuzluğunu kavrayan çocuklar varlık sınırını aşan sorular sorarlar. Çünkü yaşadığı toplumun kalıplarıyla şekillenmemiş olan çocuklar filozoflar gibi hayata önyargısız bakar, hayatı kendilerine has bir biçimde algılarlar. Felsefe için gerekli özelliklerden biri olan cesaret de çocuklarda mevcuttur.

Geçmişte Çocuklara yönelik felsefe ya da felsefi düşünme başlığı altında çalışmalar yapılmamış olsa da günümüzde bu alanda yapılan birçok çalışma mevcuttur. Almancada *Kinderphilosophie* ya da *Philosophie für Kinder*, İngilizcede *Philosophia For Children* olarak kullanılan kavram Türkçeye *Çocuk Felsefesi* ya da *Çocuklar İçin Felsefe* olarak çevrilmiştir. Biz kendi çalışmamızı çocuklara yönelik felsefe anlamında *Çocukça Felsefe* olarak adlandırdık. Bu kavramın kullanım alanlarını Zeki Karakaya 4 ana başlık altında ele alır.

1. Felsefenin bir alt dalı olarak çocuğu geçirdiği evrelere göre inceleyen onların felsefi yeti ve becerilerini araştırarak analiz eden ve değerlendiren yetişkinlerin çocuklara yönelik yaptıkları felsefe,
2. Büyüklerin çocuklar için hazırladıkları felsefi içerikler ve metotlar sunan programlar, ders kitapları çocuk kitapları ve öyküler ile çocuklar için yapılan felsefe,
3. Çocukların kendi kendilerine ya da başkalarıyla ürettikleri kendileriyle ya da başka alanlarla ilgili düşüncelerini ifade eden çocuk felsefesi ya da çocukça felsefe,
4. Çocukların dünyasındaki temel sorulara yönelik akli kullanma ve düşünmeyi geliştirmek amacıyla sohbet şeklinde çocuklarla yapılan felsefe (Karakaya, 2006: 24-25).

Pedagojik bir yöntem olarak çocuklara yönelik felsefi çalışmaları ilk yapan isim Mathew Lipman'dır. Lipman üniversite öğrencileriyle yürüttüğü dersler esnasında fark ettiği düşünme aksaklıklarıyla ilgili yaptığı çalışmaların istediği sonucu vermemesi üzerine daha erken yaşlarda yapılacak çalışmalarla ileride yaşanacak düşünme

aksaklıklarının önüne geçilebileceği teziyle yola çıkmıştır. Amerikalı düşünür 1960'lı yıllarda yaptığı çalışmalar sonucunda Çocuklar İçin Felsefe *Philosophy for Childeren (P4C)* yöntemini geliştirmiş ve böylece John Dewey'in pragmatik anlayışıyla şekillendirdiği felsefi yaklaşımını eğitim programlarıyla somutlaştırmıştır. Bu çalışmaların amacı çocuklara verilecek düşünme eğitimi ile eleştirel düşünme kapasitelerinin artırılmasını sağlamaktır. Lipman'a göre eleştirel düşünmenin olmazsa olmazı felsefedir. Çünkü onun için eleştirel düşünmenin üç koşulunu da -(1)*kriterlere yaslanmak*, (2)*kendini doğruluyor olmak* ve (3) *bağlama duyarlı olmak* – yalnızca felsefe sağlamaktadır (Boyacı vd., 2018: 150). Çünkü felsefe tanımlarının ortak özelliği tutarlı, sistemli, rasyonel, eleştirel ve bütünlükçü olmaktır. Felsefe bu kavramlar ile diğer bilgi türlerinden ayrılır.

Bahse konu olan bu kavramlar aynı zamanda “Çocuklar İçin Felsefe” olarak adlandırılan teorik ve pratik etkinliğin dayanakları olan kavramlardır. Düşünme eğitiminin erken yaşlarda verilmeye başlanması ile sorgulama, eleştirme, alternatif önerme, kuşkuyla yaklaşma, doğruluğu test etme ve tutarlılık gibi hem bilgi bakımından hem de ahlak ve kişilik gelişimi bakımından kullanılmak üzere çocukların ellerine bir araç verilmiş olacaktır (Mutlu ve Aktan, 2011: 801). Yapılacak düşünme etkinlikleri sayesinde, çocuğa bazı değerleri kazandırmak, çocuğu neden böyle düşündüğünü ve nasıl düşündüğünü açıklayabilecek seviyeye getirmek ve düşünme eylemini hayatın her alanıyla ilişkilendirebilmesini sağlamak hedeflenmektedir. Entelektüel düzeyi gelişen çocuklar böylece kendi problemlerini çözebileceklerdir. Lipman'ın yaklaşımı, eleştirel diyalogla felsefi konular üzerine, gerçek hayattan yola çıkarak bir eğitim ortamı oluşturmak üzerine kurulmuştur (Sormazöğüt, Maltepe Üniversitesi, 2019: 66). Okul bu ortamı sağlayabilecek uygun bir yerdir ve felsefenin daha alt okul kademelerine girmesi için gerekli reformlar yapılmalıdır. Bu yöntem Matthew Lipman'ın öncülük etmesiyle başlamış ancak Edward Glaser, Carl Boodman, Allan Root, Robert Root, Edward Anglo, John McPack, Hardy Siegel, Catherine McCall ve Richard Paul gibi bazı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarla geliştirilmiştir (Boyacı vd., 2018: 151).

Lipman'ın çalışmalarının devamı olan ve sınıf ortamında yapılan düşünme etkinlikleriyle oluşan Çocuklarla Felsefe yaklaşımlarından biri de Catherina MacCall tarafından geliştirilmiştir. Felsefi Sorgulama Topluluğu/FST (*Communitiy Of Philosophical Inquiry*) MacCall'ın 1980'li yıllarda Lipman ile yaptığı çalışmalara

dayanmaktadır. Bu yöntem ile çocukların düşüncelerini gerekçelendirebilmeleri, akıl yürütme becerilerini geliştirmeleri, yaşadıkları iletişim ve etkileşimden anlam çıkarabilmeleri, yaratıcı özelliklerini ve sorgulama yetilerini geliştirmeleri amaçlanmıştır. McCall küçük çocukların düşünme ve akıl yürütmeye dair eğitim aldıklarında ve uygun şartlar oluşturulduğunda Piaget'in bilişsel gelişimin aşamalar halinde olduğu tezine ve bu doğrultuda geliştirilen Kholberg'in ahlak evrelerine bağlı kalmadıklarını savunur (McCall, 2023: 23). Gelişim dönemler halinde olsa da her çocuk yaradılış olarak biriciktir. Küçük çocuklar deneyimsiz oldukları için soyut düşünme becerilerine yönelik testlerde başarısız olurlar, doğru şartlar sunulduğunda felsefi akıl yürütmede bulunabilirler (McCall, 2023: 1).

McCall yapılan çalışmalar ile çocukların:

- Soyut işlemler yapabildikleri,
- Soyut kavramlara yönelik akıl yürütebildikleri,
- Cinsiyet ayırmaksızın akıl yürütürken kurallara dayalı etik kuramları kullanabildikleri,
- Empati yapabildikleri ve empati yaptıkları çocukların düşüncelerini yeniden kurabildiklerini,
- Farklı düşünceleri anlayabildiklerini, yeniden kurabildiklerini ve bu düşüncelere karşı çıkabildiklerini,
- Anlama, akıl yürütme ve hafıza konusunda birçok yetişkinden iyi olduklarını savunur (McCall, 2023: 23).

Çalışmalarıyla ön plana çıkan isimlerden biri de Gareth Matthew'dir. Gareth Matthev, Lipmanın aksine felsefe yapmayı doğal bir aktivite olarak görmez. Ona göre çocuklar doğal olarak felsefe yapsalardı büyüdükçe vazgeçilecek bir durum olurdu (Matthews, 2023: 46-47). Matthew çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmaların çocuklarla sınırlı olmamasını, onların yetişmesinde etkili olan ebeveyn ve öğretmenlere de felsefi bir tutum kazandırılması gerektiğini savunur. Bu noktada felsefeciler çocukların felsefi düşünme biçimlerini yansıtan örnekleri toplayarak bu çocuksu düşünceleri felsefi gelenek ile ilişkilendirmelidir. Böylece ebeveynler ve öğretmenler çocukların felsefi

çıkarımlarını tanır, onların bu fikirlerine saygılı olarak çocukları felsefeye teşvik edebilir (Matthews, 2023: 51).

Bir diğer Çocuk felsefesi savunucusu olan Thomas E. Jackson bilinen metotlardan yola çıkarak bağımsız düşünce ve davranış geliştirmenin önemini ön plana çıkararak geliştirdiği metodunda konuşmanın ve dinlenmenin bir hak olduğunu, çocukların yeme içme gibi temel ihtiyaçlarını kendilerinin belirlemesi gerektiğini savunur (Karakaya, 2006: 28).

Alman filozof Nelson, geliştirdiği Sokratik metodun amacını çocuklara felsefeyi ya da filozofları öğretmek değil onları filozof yapmak olarak açıklar (McCall, 2023: 94). Nelson bu metodu oluştururken Sokrates ve Kant'ın felsefe yapma metotlarının kavrayış biçimlerinden etkilenmiş ve bu metodu “geriye giden soyutlama” olarak adlandırmıştır (Boyacı vd., 2018:158). Bu yöntem ile sonuçlardan yola çıkarak sebeplere ulaşmanın mümkün olduğu kabulünü temellendirmeye çalışmıştır.

Türkiye’de çocuklara yönelik felsefi çalışmaların yapılması amacıyla 1992 yılında Türkiye Felsefe Kurumu bünyesinde “Çocuklar İçin Felsefe Birimi” açılmıştır. Bu birim gerek yurt içinde gerekse yurt dışında çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalardan biri 2004 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve Talim Terbiye Başkanlığı ile birlikte yapılan *Felsefe Eğitimi Sempozyumu*’dur. Türkiye Felsefe Kurumu bu sempozyumda çocuklara yönelik felsefi çalışmaların ne kadar önemli olduğunu ve ilköğretim okullarında çocuklar için felsefe dersinin olmasının bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı “Düşünme Eğitimi” adı altında seçmeli bir dersin ilköğretim okullarının ikinci basamağında, 6-8. sınıfların öğretim programında yer almasını karara bağlamıştır (Çotuksöken, B. Ve H. Tepe, 2015: 40). Düşünme Eğitimi Dersi ortaokullarda seçmeli ders olarak verilmektedir. Çocuklar için felsefe çalışmalarına devlet okullarından ziyade özel okullar ilgi göstermiştir.

Çocuklara yönelik felsefe ile ilgili akademik düzeyde derslerin açıldığı ilk üniversite Maltepe Üniversitesi olmakla birlikte Sabancı Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Marmara Üniversitesinde de konuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır (Çotuksöken, B. Ve H. Tepe, 2015: 42-43). Günümüze geldiğimizde birçok üniversitenin ders programında çocuk ve felsefe içerikli derslere yer verilmekte ve sertifika düzeyinde

programlar yapılmaktadır. Bazı üniversitelerde bu çalışma Çocuk Üniversitesi adı altında yürütülmektedir.

26-30 Eylül 2011 tarihleri arasında Ankara’da UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Felsefe İhtisas Komitesi, Millî Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Felsefe Kurumu’yla birlikte “İlk ve Ortaöğretimde Felsefe Çalıştayı” düzenlemiştir (Çotuksöken, B. Ve H. Tepe, 2015: 9). Çalıştayda felsefe derslerinin ilköğretim ve orta öğretimdeki mevcut durumunun yanı sıra çocuklara yönelik yapılan felsefe çalışmaları ve çocuklara yönelik hazırlanan felsefî kitaplar çok yönlü olarak ele alınmıştır. Çalıştayda yapılan konuşmalar ve hazırlanan rapor daha sonra Betül Çotuksöken ve Harun Tepe tarafından *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi* başlığıyla kitaplaştırılmıştır. Rapordaki tespitlerden ve dikkat çekilen sorunlardan bazıları şunlardır:

- Temel eğitimde felsefenin önemine vurgu yapıldı,
- Öğretmenlerin yetiştirilmesi sırasında Eğitim Felsefesi dersini almalarının gerekliliğine işaret edildi,
- Ortak kültür ve davranış kodlarının felsefe çerçevesinde, felsefe eksenli oluşturulmasının önemine değinildi,
- Düşünme eğitimi dersinin okullarda gerektiği şekilde değerlendirilmediği ve öneminin anlaşılamadığı saptandı,
- Seçmeli Ders olan “Düşünme Eğitimi” dersinin devlet okullarında çok az yer aldığına ancak özel okullarda bu derse daha fazla yer verildiğine dair değerlendirme yapıldı,
- Çocuklara yönelik hazırlanan kitapların “yayıcılık başarısı” olarak algılandığına ve yeterince eleştirilmediğine, artık eleştiri zamanının geldiğine dikkat çekildi,
- Çocuklara yönelik yazılan felsefe kitaplarının çocukların dünyasına yönelik olmalarının önemi üzerinde duruldu,
- Yayınevlerinin çocuklara yönelik yazılan Türkçe felsefe kitaplarına önem vermedikleri vurgulandı,
- Çocuklara yönelik felsefe kitaplarının çoğunlukla çeviri kitaplar olduğu ve bu kitapların çocuklara ulaşmasında yaşanacak sorunlar üzerinde durulmasına işaret edildi,

- Çocuk edebiyatının, felsefe konularına dikkat çekmede ve felsefe sevgisinin oluşmasında etkili olduğuna işaret edildi,
- Çocuklar için yapılan yayınların ve bu yayınlarla yapılan felsefe eğitiminin her şeyin “piyasa koşulları çerçevesinde” planlanmasından etkilendiği dile getirildi,
- Felsefe eğitiminin okullarda “zorunlu ders” olarak verilmesinin önemine dikkat çekildi,
- Edebiyat eğitimi ve felsefe eğitimi arasındaki ilişkiye değinildi,
- Felsefe öğretim programının kavramlara ağırlık veren bir öğretim programı olarak hazırlanmasının daha doğru olacağına dikkat çekildi,
- Öğretim programında yer alan felsefi metinlerin yeterli olmadığına işaret edildi,
- Felsefe öğretmenlerinin nasıl yetiştirileceği ve yeterliliklerinin neler olabileceği üzerinde duruldu,
- Öğretmenin okul ve sınıf ortamında ne kadar önemli bir konumda olduğuna ilişkin saptamalar yapıldı (Çotuksöken, B. Ve H. Tepe, 2015: 9).

1.3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ve Çocukça Felsefe

Felsefe çalışmaları ile çocuğa kazandırılmak istenen özellikler 2024 yılında uygulanmaya başlayan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile yenilenen müfredat programının geneline uygulanmak üzere öğretim programları ortak metni içerisinde yer almıştır. Ortak metinde “Öğrenci Profili: Yetkin ve Erdemli İnsan” olarak tanımlanmıştır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli; insanı ruh ve bedenden oluşan bir varlık olarak göz önüne alan bütüncül bir eğitim anlayışı benimsemekte, yetkin ve erdemli bireylerin yetiştirilebilmesi noktasında özgün bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu bağlamda insana bakışta “ontolojik bütünlük”, bilgiye bakışta “epistemolojik bütünlük” eğitim sürecine bakışta “zamansal bütünlük”, değerlere bakışta ise “aksiyolojik olgunluk” kavramları; Türkiye Yüzyılı Maarif Model’in öğrenci profiline temel teşkil eder. Şimdi bu modeli çocuk felsefesine bakan yönüyle özetleyelim (MEB, 2024: 5-7).

“*Ontolojik Bütünlük: Ruh ve Beden Bütünlüğü*” kavramı ile bireyin hem kendisi hem de yaşadığı toplum için sağlıklı ve dengeli bir insan olması amaçlanmaktadır. Akıllı ve vicdanı birlikte hareket edecek bireyler hem kendi iç dünyası hem de çevresiyle dengeli ve uyum içinde olacaktır.

“*Epistemolojik Bütünlük: Bilgi ve Bilgelik*” kavramı ile çok yönlü düşünme becerisine sahip bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Meraklı, eleştirel ve analitik düşünebilme, esnek, iş birliği yapabilme, problem çözme gibi eğilim ve beceriler geliştirilebilecektir. Bilgiye erişebilen, sahip olduğu bilgi ve becerilerle günlük hayatta karşılaştığı karmaşık durumlara çözüm üretebilen, kararlarını ahlaki değerler doğrultusunda alabilen, bilgi ve erdemin bir araya gelmesiyle oluşan olgunluk ile kendi öz varlığını tanıyan, çok yönlü bakış açısına sahip bireyler yetiştirilebilecektir.

“*Zamansal Bütünlük: Geçmişten Geleceğe Eğitim*” kavramı ile geçmişten geleceğe eğitim anlayışı ile çocuğun doğup büyüdüğü toplumun ortak geçmişi ile oluşan tarihsel tecrübenin eğitime dâhil edilerek edinilen bilgi ile hem bireyin hem de toplumun başarısı amaçlanmaktadır. Bu tecrübe ile çocuğun, milletçe sahip olunan ortak bilinç, kültür ve değerleri kazanması mümkün olacaktır.

“*Aksiyolojik Olgunluk: Ahlaki Bilinç ve Estetik Bakış Açısı*” kavramı ile çocukta ahlaki bilinç, estetik bakış açısı oluşturarak etiğin ve estetik değer yargılarının oluşması amaçlanmaktadır. Çocukların, bu değerleri, ahlaki ilkeleri anlayıp değerlendirerek onlara uygun davranış becerisi ile çevreyi algılamada, düşündüklerini hayata geçirmede ve üretmede estetik duyarlılığa sahip olması mümkün olacaktır.

Maarif modeli doğrultusunda hazırlanan ders kitapları da çocukların eğitim sürecinin merkezine konumlandırıldığı, kendi zihinsel becerileriyle ilerleyebileceği bölümlere ayrılmış ve bu bölümler “Düşünelim”, “Keşfedelim”, “Öğrenelim”, “Uygulayalım”, “Değerlendirelim” vb. başlıklar ile başlıklandırılmıştır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile hedeflenen öğrenci profili ve bu profilin sahip olması istenen özellikler, çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmaların amaçları ile örtüşmektedir. Bu amaçların okul öncesinden başlayarak 12. Sınıfa kadar müfredat programlarının tamamına yayılmış olması olumlu bir gelişmedir. Programın hedeflerine ulaşabilmesi eğitimcilere bu doğrultuda verilecek felsefe eğitimi çalışmaları ihtiyacını da ortaya koymaktadır. Eğitimcilere verilecek felsefi bakışın yanı sıra çocuklar

yetiştirilirken kullanılacak temel kaynakların ders kitaplarında kullanılabilmesi için felsefi bir biçimde ele alınarak programda kullanılabilecek bir biçimde eğitim materyaline dönüştürülmesi de bir diğer ihtiyaçtır.

Öğrenci profilinden beklenen özellikler ve bu özellikleri oluşturan bileşenler tablo halinde aşağıdaki şekilde ortak metin programında yer almıştır.

Bilgi Görseli: Öğrenci profili

Bilgi Görseli: Öğrenci profilinden beklenen özellikler ve bu özellikleri oluşturan bileşenler tablosu (MEB, 2024: 7).

1.4. Çocuklara Yönelik Yapılan Felsefi Çalışmaların Analizi

Çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmaların ortak iddiası çocukların doğuştan felsefe yapmaya yatkın olduğu ancak bu yatkınlığın yetiştirilme biçimi ve eğitim sistemi ile köreltilmiştir. Bu noktada sorulması gereken soru ebeveynlerin ve eğitim sisteminin dâhil edilmediği atölye çalışması ile sınırlı kalan düşünme egzersizleri sorunun çözümü için yeterli midir? Ülkemizde son yıllarda çocuk yetiştirme anlayışında yaşanan değişimler özellikle haz odaklı ve özdenetim becerisi kazanamamış bireylerin yetişmesine neden olmaktadır. Saf çıkarıcı bir tutum ile yetiştirilen, özdenetim becerisi yeterince gelişmemiş bu çocuklar ilerleyen yaşlarda çıkarıcı ve haz odaklı bir yaşam anlayışı benimsemektedir. Bu da düşüncelerini kontrol edemeyen, hazları peşinde sürüklenen bireylerin varlığını ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda çocuğun doğal merak duygusunun teşvik edilmesi ve sorgulama yetisinin zaman içinde sönmemesi için yapılacak ilk şey, yetişkinlere “doğru” bir tutum kazandırmak olmalıdır (Dirican, Gazi Üniversitesi, 2024: 775). Ülkemizdeki çalışmalar ağırlıklı olarak ebeveynlerin dâhil edilmediği atölyelerde yapılan düşünme egzersizleri şeklinde yürütülmektedir.

Ebeveynlere kazandırılan doğru tutumlarla yetiştirilen çocuklar eğitim sistemine dâhil olduktan sonra yapılması gereken ise sorgulamayı, felsefi bakış açısını destekleyici aktiviteleri eğitim sürecine dâhil etmektir (Dirican, Gazi Üniversitesi, 2024: 774-775). Çocukların günlük hayatlarından izler taşımayan ve birbiriyle ilişkilendirilemeyen bilgi yığınının maruz bırakılmaları onlarda düşünme gelişimini engellediği gibi aynı zamanda bireysel ve toplumsal sorunlara yol açan anlamsızlık hissi de yaratmaktadır. Düşünme becerilerinin zayıflığı çağımızın temel sorunlarından biri olan bilgilerin birbirinden bir bütünden kopartılması ile baş edememe sorunu doğurmaktadır. Bu da çocukların birçoğunun bağlantılı düşünmemesine neden olmakta ve sonuç olarak da düşündüğü ile yaptığı şey arasındaki karşıtlıkların farkında olmamasına neden olmaktadır. Eğitim sisteminin, bilgiyi bütünden koparan ve bilginin çok boyutluluğuna uygun olmayan yaklaşımlarla oluşturulan müfredatlar yerine çocukların yetenekleri doğrultusunda eğitim alabilecekleri, bilgilerin çocuğun sorgulamasına uygun bir şekilde sunulduğu, onun sadece pasif bir alıcı olmadığı bir müfredat ile şekillenmesi gerekmektedir.

Eğitim kapsamına alınan çocuklarla çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemlerine göre düşünme becerilerinin gelişmesine yönelik çalışmaların yapılması

gerekmektedir. Bu çalışmaların çocuklara yönelik felsefe bağlamında iki bin beş yüzyıllık düşünme geleneğine sahip felsefe müktesebatına dayanması gerekmektedir. Bir düşünme eğitimi felsefi yapan da budur. Eğitim sürecinde kullanılacak içerikler çocuğun gelişim dönemi göz önünde tutularak hazırlanmalıdır. Bu içerikler çocukların sahip olduğu doğal merak duygusunu geliştirecek, onları sıkmayacak ve çocuğun eğitim sürecine aktif olarak katılacağı içerikler ve ortamlar olarak hazırlanmalıdır. Doğa felsefesi, insan doğası ile ilgili çalışmalar ve çevre felsefesine yönelik ürünlerin çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalara yansması gerekir. Çocuğa anlamın doğrudan verilmediği, çocuğun kendi deneyimleri ile anlamları keşfedebileceği içerikler oluşturulmalıdır. Kazandığı deneyimler çocuğun kendi yaşantısından izler taşımalıdır. Çocuğun hayatından izler taşımayan bağlantısız içerikler olmamalıdır. İşte bu hedeflenen hususların gerçekleştirilmesinde çocuklara yönelik felsefenin bize yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Okul öncesi dönemde çocukların merak duygularının beslenmesi ve sorularının cevapsız kalmaması önemlidir. Bu dönemde evde ve okulda çocukların düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla hazırlanmış masal ve hikâyelerden faydalanarak düşünme egzersizleri yapılabilir. İlkokul çağındaki çocukların rol model alacakları kahramanlarla onları tanıştıracak hikâyeler ile sorumluluk duyguları desteklenebilir. Özellikle okuma ve anlama becerilerinin bu dönemde ön planda tutulması ve buna yönelik çalışmaların ağırlıklı olması düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlayacaktır. Ortaokul seviyesindeki çocuklar için her derse yönelik düşünme çalışmaları yapılabileceği gibi Düşünme Eğitimi dersi ile de çocuklarla düşünme eğitimi egzersizleri yapılabilir. Çocuğun felsefi içeriklerle doğrudan karşılaşması ortaöğretim seviyesinde daha uygundur.

Çocuğun okuduğu metni anlayabilmesi dil becerisi ile de ilintilidir. Dil gelişiminin yetersizliği çocuklara yönelik yapılan çalışmalarda ele alınması gereken konulardan biridir. Dil becerisinin kazanılması okuma ve anlama yetisi ile doğrudan bağlantılıdır. Dil, akıl yürütme sürecinde önemli bir role sahiptir. Sözcükler arasında ilişki kurmak, benzerlikler bulmak, analogik düşünmek, karşılaştırma yapmak, anlam belirsizliklerini fark etmek vb. beceriler akıl yürütme ile dolayısıyla dilin kullanımı ile bağlantılıdır. Felsefenin bir alt dalı olan mantığın basit düzeyde çocuklara kazandırılması bu tür yeterliliklerin geliştirilmesine imkân sağlayacaktır.

Varlık âleminin dile getirilme ve tasvir edilme biçimi her dilde aynı değildir. Her dil kendisine ait yapıya ve anlamlara sahiptir. Dil tarih ve kültür içerisinde var olur. İnsanlarda konuştukları dil gibi tarihselliğin ürünü oldukları için dünyayı ana dilleri ile anlar, anlamlandırır ve düzenleme faaliyetleri gerçekleştirir (Gündoğan, 2002: 21).

Wittgenstein'a göre dildeki ve iletişimdeki anlam ifade eden bütün işaretler toplumun yaşam biçiminin içinde doğal olarak oluşurlar. Bu işaretler aynı zamanda toplumun yaşam biçimini de yansıtır. Metinlerdeki derin ve anlamsal tasarımların ilişkisini kurarak bir metni açıklamak ve yorumlamak dil, düşünce, kültür üçlüsü [ile] birlikte gerçekleşebilir (Nedim Bal vd., 2020: 1009).

Kelimeler, toplumun oluşturduğu ve kültürel yapı ile belirlenen anlam dünyasını yansıtır. Bu anlamlar başka dillerde olmayabilir. Dil değerlerin ifade aracı, düşüncenin oluşumu, gelişimi ve somuta dönüşmesinde etkin bir role sahiptir⁴. Kitaplar da yazıldıkları dilin düşünme, hayatı algılama ve anlamlandırma biçimini yansıtır. Toplumun eşyayı algılama biçimleri, kelimeleri kullanma yetenekleri ve şekilleri düşünceyi belirleyen temel unsurlardır (Ayık, 2021: 11). Farklı bir dilin düşünme biçimini yansıtan kitapların çevirileri ile çocukların düşünme becerilerinin geliştirilmesi tartışılmalıdır. Çocuğun düşünme biçimine alışık olmadığı bir dil yapısı ile varlığı görmesi, dile getirmesi mümkün olmadığı için felsefeye dair çalışmaların bireyin ana dili ile ve o dilde hazırlanan kaynaklarla yapılması gerekir. Türkiye'de çocuk felsefesi alanında kullanılan kitapların çoğunlukla çeviri kitaplar olması önemli sorunlardan biridir. Bu bağlamda çocukların okuduğu kitaplar dil ve düşünme gelişimine katkı sağlayamamaktadır. Çocuk kitapları adı altında yayınlanan ve çocuklar arasında popüler olan birçok kitap da kullanılan dil ve içerik açısından çocukların düşünme becerilerini geliştirmekten uzaktır.

Çocuklar için hazırlanan metinler onların felsefi sorgulama yapabilmesi ve düşünebilmesi için gerekli ortamlar sağlayabilir. Hazırlanacak kitaplarda bulunması gereken öncelikli faktörlerden biri ülkenin eğitim ve kültür felsefesi anlayışını taşıması, diğeri ise bu politikanın oturacağı gelişim psikolojisi formasyonudur (Önal, 2000: 351). Çocuğa kazandırılacak değerler evrensel olsa da bu değerleri kazandırmanın yolu milli olmaktan geçer. Çocukların zihni merkezden dışa, somuttan soyuta doğru gelişim

⁴https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=5.-hafta-turk-dili-i_636767498933177258.pdf.

gösterdikleri için sıralamada önce milli eserler olmalı sonra dünya klasiklerine yer verilmelidir (Önal, 2000: 361). Çocuk edebiyatımız düşünme eğitimi için gerekli ortamları sağlayabilecek metinler açısından zengindir.

Bütün kadim medeniyetlerde olduğu gibi geleneğimizde de edebiyat ile eğitim arasında sıkı bir bağ vardır. Edebiyat sözcüğü köken olarak “*edep*” yani “*terbiye*” ve “*eğitimden*” gelmektedir. Çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmalara baktığımızda çalışmaların ahlaki eğitim, şahsiyet eğitimi, karakter eğitimi ya da değerler eğitimi gibi adlar aldı altında yapıldığı ve çocukların öncelikle insani yönlerini geliştirmelerine katkı sağlayacak çalışmalar olduğu görülür. Bu nedenle gerek sözlü gerekse yazılı edebiyat geleneğimiz çocuklar için oluşturulacak felsefi metinlere kaynaklık edecek oldukça zengin içeriklere sahiptir. Bu sayede çocukların hem zihin hem de davranış terbiyesi bir bütünlük içinde verilmiş olur. Dilin gramer mantığı evrensel, o evrenselliği ifade eden kavramın oluşumu milli özelliklere sahip bir zeminde oluşmalıdır. Bu felsefi düşüncenin evrenselliğine zarar vermez, aksine onu sağlam bir zeminde tutar.

Adı felsefi metin olmasa dahi edebiyat geleneğimizdeki içerikler düşünme, sorgulama ve ders çıkarma yöntemi konusunda oldukça zengindir. Bize ait masallar, hikâyeler, fıkralar, destanlar, türküler çocuklara yönelik felsefi metinler oluşturulurken kullanılabilir kaynaklardır. Çünkü genel olarak doğuda özel olarak Türk İslam medeniyetinde Yunan tarzı felsefede olduğu gibi felsefi müktesebat her zaman felsefi bir adlandırma altında yer almayabilir. Düşünce ürünü bütün metinlerde şu ya da bu oranda felsefi içerikler yer alabilir. Bunlara birkaç örnek verecek olursak: Keloğlan masalları içerdiği doğruluk, dürüstlük gibi özelliklerle felsefi metin olarak değerlendirilebilir. Düşündürürken güldüren Nasrettin Hoca fıkraları, doğruluğu dürüstlüğü ve cesareti anlatan Dede Korkut hikâyeleri ya da Âşık Veysel'in türküleri çocuklara düşünme becerisini kazandıracak birçok özellik taşımaktadır. Ayrıca çocuklar üzerinde etkili olacak kahramanlar için çok sayıda tarihi karakter ve kahramana da sahibiz. Tarihin kahramanlarımızın hayatlarından oluşturacağımız metinlerle çocuklar için felsefi içerikler oluşturmak mümkündür. Felsefeye ve bilimin diğer dallarına katkıları ile dünyada tanınan bilim insanlarımızdan yola çıkarak da felsefi metinler oluşturulabilir.

Felsefi etkinliklerin felsefe bilmeyen, felsefi düşünceye sahip olmayan ya da felsefi tartışma pratiği olmayan kişiler tarafından yürütülüp yürütülemeyeceği de

tartışılan sorunlardan biridir (Dirican, 2022: 55). Çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmaların felsefe bilmeyen insanlar tarafından da yürütülebileceği iddiası doğru değildir. Herhangi bir disiplinin bilgilerine hâkim olmadan o disipline dair sağlıklı bir tartışma yürütmek mümkün olamadığı gibi felsefenin temel tartışmalarını bilmeden ve felsefenin belli başlı isimlerini tanımadan sağlıklı ve doğru bir şekilde felsefeyi tartışmak mümkün değildir (Ülper Oktar, 2019: 61). Çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalarda görev alacak kişilerin öncelikle temel felsefi bilgilere sahip olmaları, pedagoji bilmeleri aynı zamanda entelektüel birikime sahip olmaları beklenir. Öyleyse bu çalışmalarda eğitilmesi gereken hedef kitlelerden biri de öğretmenlerdir. Kısa süreli sertifika programları ile alınan eğitimler bu alanda yapılacak çalışmalarda görev almak için yeterli değildir. Çocukların düşüncelerine yön verebilmek için felsefi derinliğe sahip olmak ve çocukları çok iyi tanımak gerekir.

Türkiye’de yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak yurt dışında yapılan çalışmaların ve hazırlanan kitapların çevirileri ile yürütülmektedir. Bu durum çalışmaların ortaya çıkışında etkili olan post modern anlayışa uygun değildir. Yerliliğe vurgu yapan akademik çalışmalar da sınırlı sayıdadır. Yine de çocuklara yönelik felsefi çalışmalar gittikçe artan bir ivme kazanmıştır.

Önal, çocuklara verilecek felsefe eğitiminin nasıl olması gerektiği üzerinde durarak “Çocuk Felsefesi”, “Çocukça Felsefe” veya “Çocuklar için Felsefe” adlandırmalarını tartıştıktan sonra gelişim psikolojisinin yapılacak çalışmalardaki önemine değinmiştir. (Önal, 2017: 61-69) Önal alana katkı sağlayacak bir başka çalışmada ise Gelişim Psikolojisi ve Çocuk Psikolojisi disiplinlerini tanımlamış ve öncelikle çocuğun bilinçli bir şekilde kitapla tanıştığı 6-13 yaş evresinin önemine vurgu yapmıştır. Çocuk Psikolojisi konusunda Batı ve İslam Düşünce tarihinde ortaya konan çalışmalar ile 6-13 yaş dönemine ait çocukların ortak zihni ve sosyal gelişmeleri Yavuzer'in *Çocuk Psikolojisi* adlı kitabından istifade edilerek ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada bir çocuk kitabında bulunması gereken özellikler, sevgi, ortak insani değerler, kimlik edinme gibi kavramlar ile masalların sanat ve felsefeye açılan kapısı üzerinde durulmuştur. (Önal, 2000:350-364)

Dirican, yaptığı çalışmada 3-6 yaş grubu çocukların değer edimine yönelik, Türk yazarlar tarafından yazılmış resimli hikâye kitaplarında yer alan temel insani değerlerin

neler olduğunu ve yer verilme oranlarını tespit etmeyi amaçlamıştır. İçerik analizi yöntemi ile 135 kitabın örneklem olarak incelendiği makalede resimli çocuk kitaplarında ele alınan değerlerin çocukların kişisel gelişimine ve öz saygısının artmasına katkı sağlayacağı ifade etmiştir. (Dirican, Gazi Üniversitesi, 2013)

Dirican, bir başka çalışmasında çocuklarla yapılacak felsefe çalışmalarının, bilgelik anlayışından uzak tutulmaması ve onun kadim kökleri ile bağlantılı olması gereken bir eğitim yöntemi olduğuna değinmiştir. Felsefe yapmanın önkoşullarının çocukta oluşturulması gerektiğinin önemi üzerinde durarak, günümüz ebeveyn anlayışını irdelemiştir. Çocukların özerk olabileceği bir zemin inşa edilmesinin, çocuklarla felsefenin amacına ulaşabilmesi için bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca teorik yapı çalışmalarında çocuklarla felsefenin çocukların yaratıcılığına etkisi, duygusal zekâyı, problem çözme becerilerini geliştirmeyi vb. dar kalıplardan çıkılarak bilgelik sevgisi ve arayışının içinde barındırdığı ‘kendini bilmek’, ‘erdemli olmak’ gibi derin amaçların peşine düşülerek felsefenin eğitimde araçsallaştırmasının engellenebileceğini ifade etmiştir. (Dirican, 2023: 34-58) Dirican, aynı zamanda çocuklarla felsefede var olan yanlış yargıları sorgulamış ve çalışmaları asıl amacından çıkararak ‘moda’ haline getiren anlayışları eleştirmiştir. Eğitimin, özellikle de felsefenin gelenekli olana yaslanması ve kalıcı olmasının önemi üzerinde durmuştur. Çocuklarla felsefenin olmazsa olmazı, insan, felsefe ve eğitim tanımlarını irdelemiş ve çocuklarla felsefe eğitiminin bu tanımlar etrafında şekillenmesi gerektiği ifade etmiştir. (Dirican, 2022: 48-62)

Çelik ve Dirican, “Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi”nin 1928-1930 yılları arasında basılmış sayılarındaki çocuk hikâyelerini değerler açısından incelemeyi amaçladıkları araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel modeli kullanarak bu hikâyelerde en fazla ve en az yer verilen değerler tespit etmişlerdir. (Çelik ve Dirican, 2021: 180-200)

Çalışmasında çocuklar için felsefe kavramını çeşitli yönleriyle ele alan Tunç ise çocukların felsefe konusunda yeterlilikleri var mıdır? Felsefe yönteminin amacı nedir ve yöntemi nasıldır? Öğretmenin/yöneticinin/ ve liderin rolü nasıl olmalıdır? sorularına cevaplar aramıştır. Çalışmanın son bölümünde ise felsefe disiplinlerinden biri olan “etik” çerçevesinde geleneksel çocuk hikâyemiz olan *Kaşığı* kitabının kısa özeti ve çocuklar için olası bir felsefi tartışma modeli sunmuştur. (İlhan Tunç, 2017: 71-89)

Mehdiyev, çalışmasında öncelikle dünyada ve ülkemizde çocuklara yönelik yapılan Düşünme Eğitimi ya da bir diğer adıyla Çocuklar İçin Felsefe çalışmalarını ele almıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Düşünme Eğitimi Dersine 6. 7. ve 8. sınıfların programında seçmeli ders olarak yer vermesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirse de çalışmaların yürütülme biçimine yönelik sorunları dile getirmiştir. Ayrıca çalışmaları yapacak felsefeyi içselleştirmiş öğretmenlere ve kendi kültürümüzle yoğrulmuş bir Düşünme Eğitimi yöntemine duyulan ihtiyaca vurgu yapmıştır. (Mehdiyev, 2017: 160-172)

Bir demet örnek üzerinden sunulan çocuklara yönelik felsefi çalışmalar ve yapılan değerlendirmeler ile yapılan eleştiriler bir sonraki bölümde tartışılacak olan çocuklara yönelik felsefede klasiklerin önemi üzerinden yeniden ele alındığını göreceğiz. Bu konudaki olumsuzlukların hepsinin değilse de en azından bir kısmının giderilebileceğine dair iyimser kabul temellendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM:

ÇOCUKLARA YÖNELİK FELSEFEDE KLASİKLERİN YERİ

2.1. Eğitim Materyalleri ve Klasiklerin Önemi

Her milletin kendi çocuklarını eğitirken kullandığı, çocukların içine doğup büyüdükları kültürün temsilcisi olan kaynaklar vardır. Milletlerin çocuklarını eğitirken olduğu gibi çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmalarda da kullanacağı metinlerin çocuğun içinde yaşadığı dil ve kültür zemininde belirlenmesi gerekir.

Bir üst bölümde geçtiği gibi çocukların dünyasında önemli bir yere sahip olan kitaplar iki ana faktöre sahip olmalıdır: Bunlardan birincisi, bir ülkenin eğitim ve kültür felsefesi, ikincisi ise bu politikanın üzerine oturacağı Gelişim Psikolojisi formasyonudur. Ülkeler öncelikle nasıl bir insan yetiştirmek istedikleri sorusuna cevap olacak doğrultuda eğitim ve kültür politikalarını belirlemelidir. Toplumun tüm kesimlerinin mutabık olduğu bu genel politika, Gelişim Psikolojisi zeminine dayalı olarak gerek direkt devlet eli ile gerekse devlet denetimi ile yapılmalı hem ders kitaplarına hem de çocuklar için yazılan diğer kitaplara yansımalıdır. Çocuklara yönelik hazırlanacak kitapların yazarları çocukluk çağlarının temel özelliklerini iyi bilinmeli ve çocuğun felsefi becerilerinin geliştirebilmesi için kitaplar çocuğun içinde bulunduğu gelişim döneminin zihni ve duygusal gelişim özelliklerine uygun olarak hazırlanmalıdır. (Önal, 2000: 352)

Çocuklar ilk çocukluk olarak adlandırılan 2-6 yaş aralığında aileleri ya da okul öncesi dönemdeki öğretmenleri aracılığı ile kitap ile tanışabilir. Bu dönemde çocuk kendisi için bir obje olan kitabın gerçek fonksiyonunu bilmesede kitabı sevmeyi öğrenebilir (Önal, 2000: 351). Kitabın bir nesne olarak hayatında var olması çocuğun onu tanıması ileriki hayatında kitaba yer vermesini kolaylaştıracaktır. Bu yaş döneminde çocuğu sorgulamaya ve düşünmeye iten görsel açıdan zengin kitaplar onların hayal dünyalarını geliştireceği gibi farklı dünyaları keşfetmelerini de destekler. Bu bağlamda, sanat ve estetiğe yönelik ilgi ve becerilerini geliştirerek yaratıcı düşüncelerinin gelişmesini sağlar (Yıldız vd., 2016: 43-44). Görsellerin çocukta uyandıracığı merak duygusu ile çocuk düşünmeye başlar ve zihninde görseller ile bütünleşen hikâyeler oluşturur. Böylece hayal gücü genişleyen çocuk duygularını ve düşüncelerini çevresi ile

paylaşmaya başlar (Özdemirci, 2000: 227). Bu süreçte çocuğun kazanacağı en önemli bilinç bilgi ve düşüncenin kitap denen nesne ile ilişkili olduğunu kavramasıdır.

Çocuk ilkokul çağına tekabül eden son çocukluk denilen dönemde gerçek anlamda kitap ile tanışır ve artık kitabı büyüklerinden yardım almadan, tek başına girişeceği bir hayal ve bilgi yolculuğu olarak görünmeye başlar (Önal, 2000: 351). Kitap çocuğun farklı bakış açılarını tanımaya başlamasında da etkilidir. Böylece başka insanların dünyaları ile tanışır ve farklı insanların varlığının bilincine varır. Empati düzeyi yüksek olur. Başkalarının bakış açılarını kullanabilir, düşündüğü ve merak ettiği konular ile ilgili beceriler kazanabilir (Yavuzer, 2020: 111). Kitaplar çocuğa sınırlarını kendi hayal gücü ile belirleyebileceği bir geniş dünya sunar.

Çocuğun ilk kez uzun sürelerle ailesinden ayrılarak okula başladığı hem ailesi hem okul arkadaşları hem de öğretmenleri ile yoğun sosyal ilişkiler yaşadığı bu dönem çocuğun sosyalleşmesi ve kişilik kazanması için de oldukça önemlidir (Yavuzer, 2020: 354). Bedensel gelişimin yavaş beyin gelişiminin, dolayısıyla zihinsel gelişimin hızlı olduğu bu dönemde çocuk dışarıdaki dünyayı anlamaya, anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışarak davranışlarını ona göre düzenler. Çevre ile yaptığı somut etkileşimlere dayalı muhakeme yapma becerilerini, somut ve gözlenebilir veriler üzerinden tahmin yürütme, hipotez kurma becerilerini geliştirir (Körük vd. 2019: 119). İşte bu süreç, aslında çocuklar için felsefi düşünme diyebileceğimiz sürecin de başlangıcını oluşturmaktadır. Nitekim felsefenin bir alt dalı olarak bilinen mantık da bu süreçte anlam kazanır.

Çocuk bu dönemde başlayan mantıksal düşünme ile duygusal hayatındaki arzu ve isteklerini bir dengede tutmayı öğrenir (Yavuzer, 2020: 111). Ayrıca bu dönemde arzu ve isteklerini akıl ve mantık aracılığıyla gerçekleştirebileceğini, ancak tüm isteklerini elde edemeyebileceğini ya da bazı şeylerin istenmemesi gerektiğini fark eder. İsteklerinde ısrar etse de mantık devreye girince isteklerine sınır çizmek mecburiyetinde kalır ve isteklerinin yanında kuralların da olduğunu öğrenir. İstek ve arzularının yanında mantıklı düşünmesi, kural ve kaidelere uyması gerektiğini öğrendiği bu süreç felsefi unsurların da verilebileceği bir dönemdir. Kitaplar bu süreçte temellendirilen kanuna ve kurallara uyma, disipline olma gibi özellikleri destekleyici nitelikte olması yanında felsefi unsurları da içermelidir. Bu özellikler felsefi ve mantıksal temellendirmeleri çocuğa

kazandırılabilmesi için tam bu dönemi gözleyip çocuklara yönelik felsefi etkinliklere başlamak gerekir. Bu arada dil gelişimi de bu dönemde çok hızlıdır. Çocuğun kelime dağarcığı genişler ve dili yetişkinler gibi kullanabilir. Bu da ister istemez okuma ve anlama gücünün de genişlemesini sağlar. Nesneler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ayırt edebilen çocuğun bu dönemin sonlarına doğru karşılaştığı problemleri çözme yeteneği kazandığı görülür (Yavuzer, 2020: 112).

Kitaplar hem estetik hem de içerik bakımından okumayı özendirici olmalıdır (Önal, 2000: 356). Günümüzde renklerin ve görsellerin insan psikolojisi üzerindeki etkilerine yönelik birçok akademik çalışma mevcuttur. Ayrıca renkler bazen kültürel özellikler nedeniyle farklı anlamlar da taşıyabilmektedir. Bu nedenle kitaplarda kullanılacak görseller ve renkler seçilirken çocuğun gelişim dönemine uygunluğunun yanı sıra renklerin çocuğun içine doğduğu kültürel yapıda taşıdığı anlam da göz önünde bulundurulmalıdır. Kitaplarda kullanılan görseller çocuğun yaşadığı coğrafyanın özelliklerini yansıtan görseller olmalı, yaşadığı çevreyi yansıtmalıdır. Metinlerde olduğu gibi metinleri destekleyen görsellerde de çocuğun yaşadığı toplumun kültürel değerlerini, günlük hayatını, sanatını, mimarisini, insan ve çevre ilişkilerini, ekonomik yapısını, doğasını ve tarihi özelliklerini yansıtmalıdır. Müslüman bir toplumda cami figürünün Hristiyan bir toplumda kilise figürünün kitaplarda yer alması bu açıdan doğaldır.

Çocuklar çevrelerinde gördükleri davranış kalıplarını rol model alırlar. Çocuk kendi şartlarına ve çevresine bağlı olarak bu modellerden bir ya da birkaçından istifade eder. Bu noktada, kitabın en önemli fonksiyonu onun anne, baba ve yakınları arasında seçmeye çalıştığı model imkânlarını çoğaltmak suretiyle zihni, duygusal ve sosyal gelişimini sağlamaktır. Çocuğa çizilecek idealler ile çocuk gelecekte olmak istediği bireyi kendisi belirleyebilir. Bu vesileyle ona sadece bir davranış kalıbı ya da modeli dayatmamalı, yetenek ve ilgiyi birleştirmeye çalışmalı ve bu yolla ona modeller sunulmaya devam etmelidir. İşte burada kitaplar bu modelleri çoğaltma imkanına sahiptir (Önal, 2000: 357). Kısacası çocuk geleceğe dair hedeflerini kendisi belirlemek ve farklı modeller arasında seçim yapabilmek için çok sayıda rol model görmeli ve bu modeller hakkında derinleşen bilgilerle karşılaşmalıdır. İşte kitaplar tam da bu zenginlik ve derinlik kazandırma işlevine sahiptir.

Metinler çocuğun kendi gerçekliğini kazanmasını sağlayacak objektif hakikatler dikkate alınarak düzenlenmelidir. Bunun için çocuğa verilecek mesajlar felsefi bir biçimde sunulmalıdır. Bu mesajlarla çocuk doğru sorular sorabilmeli ve öğreneceği bilgiler doğru olmalıdır. Çocuk metinler aracılığıyla doğru deneyimlere sahip olmalı ve bu deneyimlerle elde ettiği doğru düşünme biçimleri ile doğru eylemler yapabilmesi desteklenmelidir. Bu yüzden çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalar hem kitapların üretilmesi sürecinde hem de eğitim faaliyetleri yürütülürken devreye sokulmalıdır. Kitap içerikler çocuğun neden, niçin gibi sorularına cevap arayarak hayatı öğreneceği hayat bilgisi eğitimi özellikleri taşınmalı, hayata dair pratik bilgiler sunulmalıdır. Bilgiler çocuğun geleceğini inşa edebileceği, kendi hayat felsefesini oluşturacağı temel değerleri kazandıracak şekilde düzenlenmelidir. Çocuğa, hayata hazırlanma sürecinde ihtiyaç duyacağı bilgileri ve başvuracağı referansları vererek çocuk için dayanak oluşturulmalıdır. Kitaplar sağlam bir dil becerisi ve bilinci kazandıracak şekilde hazırlanmalı, çocukların dünyaya umutla ve gerçekçi bir gözle bakabilmeleri sağlanarak insani değerler çeşitli yollarla çocuklara kazandırılmalıdır (Özdemirci, Akdeniz Üniversitesi, 2000: 228).

Günümüzde hayata dair her türlü olumsuz durumdan yalıtılmış bir ortamda büyütülen ve kendisine sorunsuz bir dünya sunulan çocuklar karşılaştıkları en ufak bir olumsuz durumla baş edememekte hayata tutunma becerisi zayıf bireyler yetişmektedir. Bu yüzden hazırlanacak kitaplarda çocuğun hayatta karşılaşılması mümkün olaylar gizlenmemelidir. (Önal, 2000: 358) Günlük hayatta insanların karşılaşabileceği ölüm, ayrılık, hastalık gibi olumsuz durumlar da çocuğun gelişim düzeyine ve gelişim psikolojisine uygun bir biçimde ve yine uygun bir dille verilerek deneyim kazanması sağlanmalıdır. Böylece çocuğun yaşamı boyunca karşılaşabileceği olumsuz durumlar karşısında ihtiyacı olacak bilgi ve becerileri kazanabilmesi desteklenmelidir. Ayrıca ahlaki değerlerin iyiliğin ve erdemin ön planda olduğu kitaplarda şiddet ve kötülükle gelişim psikolojisine uygun olarak çocuğun karşılaşması sağlanmalı, kötülüğün erdeme, iyilik gibi değerlere yenilmesi ile çocuğun anlam dünyasındaki doğru tarafta olma duygusu beslenmelidir. Yani metinler çocukların fitratlarında var olan ve filozoflar ile ortak özellikleri kabul edilen doğruluk, cesaret gibi özelliklerini beslemeli, hayret, şaşırma ve merak duygularını harekete geçirmelidir.

Çocuklara yönelik yapılan değerler eğitiminin metinlerde dikkatli bir şekilde işlenmesi gerekir. Kitaplar sevgi, saygı, iş birliği, mutluluk, dürüstlük, sadelik, özgürlük, yardımlaşma, hoşgörü, barış vb. evrensel değerlere ulaşabileceği altyapının çocukta oluşmasına katkı sağlamalıdır. Bunun için çocuk kitaplarında özellikle, evrensel bir değer olan sevgi merkeze alınmalı ve bu değer çocuğun mayasına işlenmelidir (Önal, 2000: 355). Yapılan çalışmaların öncelikli amaçları arasında yer alan değerler eğitimi ile çocuk ahlaklı, erdemli ve vicdanlı bir şekilde süreceği hayata dair ön bilgiler edinmeli ve bu hayatı tecrübe etmelidir.

Günümüz dünyasında insanlığın en fazla ihtiyaç duyduğu değerlerden biri “Barış” değeridir. Çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalar ile bu değere yönelik bilgi, beceri ve tutumları kullanacak bireyleri yetiştirerek barışın oluşmasına ve korunmasına katkı sağlanabilir. Bu noktada bu değer felsefi olarak işlendiği çocuk kitapları ile gelecekte ulaşılmak istenen toplumsal barış ve konsensüs için bir zemin hazırlanabilir (Önal, 2000: 361). Çocuklara kazandırılacak bu değer ile dünyanın daha insani duyguların yaşandığı bir yer haline gelmesi mümkün olacaktır. Bireyi; çatışmaları, yaratıcı, yapıcı ve barışçıl biçimde çözecek becerilerle donatmak; kişilerin farkındalığını ve davranış becerilerini artırarak kitleleri barışçıl daha büyük topluluklara dönüştürmek mümkün olabilir (Aslan vd., 2016:10). Bireyler sahip oldukları bu bilgi, beceri ve tutumlar ile karşılaştıkları durumlara uygun barışçı çözümler üreterek dünyanın ihtiyacı olan barış ve anlaşma kültürünün yaşamasına katkı sağlayabilir. Bu değerler ileride çocuğa sunulacak felsefi çalışmaları kolaylaştıracaktır.

Masaldaki felsefe ve sanata açılan kapı açık tutulmalıdır. (Önal, 2000: 362) Kötü davranışları yeren iyi davranışları yücelten masallar tarih boyunca çocukların ve gençlerin eğitiminde önemli bir yer edinmiştir. Aç gözlülük, yalancılık vb. kötü davranış biçimlerinin iyilik, dürüstlük ve erdem gibi davranış biçimlerine yenildiğini gösteren masalların mesajları çocuk için bir nevi ahlaki eğitimidir. Masallar da taşıdıkları insancıl mesajlarla değerler dünyamızın oluşumuna önemli ve kalıcı katkılar sağlarlar. Doğrudan kişiliğe yönelik bu eğitim biçimi, insanı olgunlaştıran, erdem ve ahlaksal değerler açısından olgun bir kişilik haline getiren bir eğitim biçimidir. Ait olduğu toplumun ortak hafızasının ürünü olan masallar, aynı zamanda o toplumun yaşam felsefesini de yansıtır. Masal bir mesajın taşıyıcısı, bir dünya tasavvurunun, bir varlık algısının simgesi ve ileticisi haline geldiğinde, felsefi bir içerik de kazanır. (Taşdelen, 2007: 16-19)

Saydığımız gelişim süreçleri sonucunda felsefi ve mantıksal düşünmeyi çocuğa kazandırabilmek için çocuğun içine doğduğu dilin ve kültürün unsurları zemin olarak kullanılmalıdır. Bütün bu sürecin taşıyıcısı olan her milletin kendi klasikleridir. Klasiklerde bahsettiğimiz tüm özellikler paket olarak mevcuttur. TDK “klasik” kavramını “Üzerinden çok zaman geçtiği hâlde değerini yitirmeyen, türünde örnek olarak görülen eser”⁵ şeklinde tanımlar. Klasik bir eser yazıldığı dili konuşan milletin karakterini belirleyen, bütün duygu tonlarını bir sanat eserini sınırlayan bütünlük içinde en zengin bir ölçüde ifade edebilen eserlerdir (Öztürk, 1991: 2). Klasikler ait oldukları toplum için önemli bir yere sahiptir. Yaşanan bir gerçeklikten beslenen bu kaynaklar, dilin oluşmasında da etkili olmuşlardır. Kendisi için yazıldığı toplumu şekillendiren, aradan geçen zamana rağmen eskimeyen, sadece yazarının ait olduğu topluma değil, genel okuyucuya da hitap eden eserler olarak klasikler her toplumda “değerli” kabul edilen sanat eserleridir (İsen Durmuş, 2011: 929).

Çocuğa hem okumanın, kitabın öneminin, millet olma özelliklerinin ve bilincinin kazandırılması hem de çocukların eğitime hazırlanması için kendi klasiklerinin yaş dönemi ve gelişim özellikleri dikkate alınarak her yaşta okunacak şekilde üretilmesi, hikâyeleştirilmesi, yeni bir form kazandırılarak eğitim materyaline dönüştürülmesi gerekir. Böylece kültürün düşüncenin ve mantığın bir bütün olarak verilmesi mümkün olacaktır. Çünkü çocuğun algılamaya ve değerlendirmeye başlayacağı kavramların ona kendi kültürel özellikleri ile kazandırılması gerekir. Kendi dili ve kültürünün kazandırdığı bakış açısı ile dünyayı algılamak, hayata bu bakış açısıyla bakmak ve kavramsallaştırmak o toplumun millet olma ve millet kalma bilincinin güçlenmesini de sağlar. Bu anlamda kültür ürünü kaynaklar çok iyi tespit edilmeli, çocuklara felsefe bu kaynaklar üzerinden anlatılmalı ve bu kaynakların çocuklara kazandırdığı özellikler eğitim zemini olarak kullanılmalıdır. Çocukta oluşan bu sağlam zeminin üzerine yapılacak her türlü çalışma istenilen sonuca ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

Çocuklara yönelik bir felsefe inşa edilecekse ve bu amaçla dersler verilecekse öncelikli hedef kitle, öğretmenler olmalıdır. Öğretmenlere kendi kültürümüzün onlarda eksik olan unsurları varsa önce bunlar kazandırılmalı bu unsurlara zemin olarak kullanılacak felsefi metinler oluşturulmalıdır. Klasiklerin okutulmasının sebebi öncelikle

⁵<https://sozluk.gov.tr/>

çocuğa bilgi kazandırmak değil, bilinç kazandırmaktır. Bilinç kazandırılırken istifade edeceğimiz en yakın şey kavramdır. Kavram klasik kaynaklarda ilk geçtiği yerde bir renk ve içeriğe sahiptir. Toplum için o kavram ve içerik zaman geçse de değişmez. Klasikler okutularak bu bilincin kazandırılması amaçlanır. Bilinç bir zemin oluşturur. Bu zeminin üzerine hangi türden metin gelirse gelsin çocukta var olan kavramlar ve bu kavramların hikâyesi içine doğduğu kültürün hikâyesi olacaktır. Aynen dilin anneden öğrenilmesi ve millet olma bilincinin konuşulan ortak dil ve kültür üzerinden gerçekleşmesi gibi. Örneğin yardımlaşma dayanışma ve paylaşma gibi kavramlar her toplumda var olan kavramlardır. Bu kavramlar bütün milletlerde olmasına rağmen onların rengi, tonu bir kültür zemininde verilmelidir. Çocuğun ailede, sokakta, toplumda gördüğü yardımlaşma, dayanışma ve paylaşmaya dair eylemler ile okuduğu klasiklerin örtüşmesi onun bu değerleri benimsemesini kolaylaştıracak ve değerlerin çocukta kalıcılığını arttıracaktır. Çünkü çocuğun ailede, sokakta, toplumda gördüğü değerler o toplumun klasiklerinde geçen değerlerin bugüne ulaşmış halidir. Değerlerin ifade biçimi ya da terimi değişmiş olsa bile değerlere ait bilinç toplumda varlığını korur. Milletimizin önemli klasik eserlerinden biri olan Dede Korkut Hikâyelerinde geçen insan tipleri, aradan yüzlerce yıl geçmiş olsa da Anadolu'da hemen hemen aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Çocukta oluşturulacak sağlam bir zemin sonrasında bu değerleri içeren farklı kültürlerle ait metinlerle karşılaşan çocuğun bunları zihnindeki yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma kavramları aracılığıyla yani kendi kültür kodlarıyla okuyacaktır. Batılı bir düşünürün romanında geçen herhangi bir yerde ve zamanda bir değere yaptığı vurgu ile çocuğun ismini bildiği bir şehirde, mahallede ya da sokakta, ismi kendisine tanıdık gelen insanların ilişkilerinde geçen bir değerleştirme aynı etkiye sahip olmayacaktır.

2.2. Batı Dünyasında Klasiklerin Eğitime Yansıma Biçimleri

Batı dünyasında çocuklarda oluşturulacak ilk kavramlar için kültürel eserlerin önemi bilindiğinden hem çocuk klasikleri kullanılmakta hem de klasik temel eserler sadeleştirilerek çocukların gelişim dönemlerine uygun hale getirilmektedir. Okullarda eğitim sisteminin ve müfredatın gereği ders malzemesi olarak yer alan klasikler, öğrencinin bugüne uyarlayabileceği yollarla ele alınmakta ancak okul dışında da çocuklar

değişik yayınevlerinin yayınladığı uyarlanmış ya da sadeleştirilmiş metinlerle öğrenmeye devam edebilmektedir (İsen Durmuş, 2011: 932). Yapılan çalışmalar internet tabanlı programlarla ulaşılabilir hale de getirilmektedir. O halde çocuklara yönelik yapılacak felsefi etkinlikler için bu Batı tecrübesinden yararlanmak gerekir. Bunun için onların klasiklerinden yararlanma sürecini daha yakından tanımalıyız. Bunun için önce bu konuda üretilmiş ürünlere bakalım. Batı’da yapılan uyarlamalardan ve internet tabanlı adreslerden bazıları örnek olarak verilebilir.

Kids love Shakespeare sitesi (www.kidsloveshakespeare.com/products-page/), Shakespeare oyunlarını 8-14 yaş aralığındaki çocuklar için uyarlamaktadır (İsen Durmuş, 2011: 932). Bu uyarlamalar ile Shakespeare’in eserlerindeki zengin dil içeriğini çocuklar ve gençler için erişilebilir hale getirmek amaçlanmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalar Shakespeare’in eserlerinin çocuklara ulaştırılması için öğretmenlere de kaynak oluşturmaktadır. Shakespeare’nin eserlerine yönelik yapılan bir başka çalışma da Angele McAllister’in *Çocuklar İçin Shakespeare Öyküleri – 12 Sadeleştirilmiş Shakespeare Klasiği*’dir. Bu eser Arden Yayınları tarafından Türkçeye çevirtilmiştir. Kitapta Shakespeare’nin hayat hikâyesi, eserlerinin belli başlı karakterleri ve olay örgüleri çocukların anlayacağı bir dil ile ele alınmıştır.

Dünyanın farklı coğrafyalarına ait çocuk edebiyatına dair eserler Maryland Üniversitesi bünyesinde yer alan International Children's Digital Library (ICDL) Vakfı “*Dünya Çocukları için Bir Kütüphane*” sloganı ile <http://www.childrenslibrary.org/> adresinde çocuklara kendi dillerinde okuyacakları klasiklerin sunmaktadır. Vakıf amacını “ICDL Vakfı, dünyanın dört bir yanından en iyi çocuk edebiyatı örneklerine erişim sağlayarak farklı kültürlerle karşı hoşgörü ve saygıyı teşvik ediyor”⁶ şeklinde tanımlamaktadır. Sitede, Türkçe 2 eser de yer almaktadır. Bu eserler Esra Kocabaş’ın kaleme aldığı *En Güzel Atatürk Fıkraları* ve *En Güzel Nasrettin Hoca Fıkraları* adlı kitaplardır.

Klasik çocuk kitaplarına ücretsiz bir şekilde <https://www.loc.gov/free-to-use/classic-childrens-books/> adresinden ulaşılabilir. Site “Ünlü hikâyelerin 1900 yılı civarında resimlendirilip yayınlandığı dönemin tadını çıkarmak için zamanda geriye gidin”⁷

⁶<http://www.childrenslibrary.org/>

⁷<https://www.loc.gov/free-to-use/classic-childrens-books/>

sloganıyla çok sayıda klasik çocuk kitabının ulaşılabilen en eski basımlarının orijinal metinlerine erişim imkânı sunmaktadır.

Yukarıda adresleri verilen internet sitelerinin bazılarında çocuk klasiklerine erişim sağlanırken bazılarında ise hem çocuk klasikleri hem de klasiklerin çocuklar için sadeleştirilmiş ya da uyarlanmış halleri bulunmaktadır. Eserler her yaş grubuna uygun olarak hazırlanarak eğitimcilere eğitim materyali hizmeti de sunmaktadır.

İsen Durmuş, özellikle Batı’da klasiklerden nasıl istifade edildiğini çeşitli yazma teknikleri ile nasıl kullanıma sokulduğunu detaylı olarak açıklamakta ve değerlendirmektedir. Ona göre, Batı’da yapılan çalışmalarda çocuklar için yazılmış klasik eserler tanımlanırken yeniden söylenmiş (*retold*), uyarlanmış (*adapted*) ibareleri sıkça kullanılmaktadır. Bu eserlerin girişinde öncelikle yazarla ve eserin geçtiği dönemle ilgili bilgi veren bir giriş (*introduction*) ya da eserin nasıl ortaya çıktığını anlatan bir sonsöz (*afterword*) yer almaktadır. Bu bölümler çoğunlukla eseri uyarlayan, yeniden söyleyen ya da derleyen yazardan farklı bir kişi tarafından hazırlanmaktadır. Hem çocuklar için hem de yetişkinler için yazılan eserlerden uyarlanan klasikler çoğunlukla görsellerle zenginleştirilerek (*illustrated*) çocuk okuyuculara sunulmaktadır. Eserlerin hangi yaş düzeyine hitap ettiği de mutlaka belirtilmektedir. Yapılan çalışmalarla antik çağdan yirminci yüzyılın başlarına kadar yazılan klasik eserlerin çocuklara uygun olarak yazılmış versiyonlarına internet tabanlı sitelerde ulaşılabilir. Ayrıca mitoloji, efsane ve folklor bağlamındaki eserler de klasik kategorisinde değerlendirilerek çocuklara uygun formatlarda hazırlanmaktadır. Bu bağlamda, Ezop Masalları, Binbir Gece Masalları vb. hikâyelerden oluşan eserler için “*selected*” (seçilmiş), “*edited*” (düzenlenmiş), “*compiled*” (derlenmiş) ibareleri kullanılmakta; bu tür eserler de çoğunlukla görsellerle zenginleştirilmektedir. Bu ibareler, ana dokusu aynı kalan metinde kullanılan yöntem doğrultusunda çeşitli müdahaleler yapıldığını gösterir. Örneğin “*edited*” ibaresi, metnin yazarına ait orijinal kelimelerin metinde aynen kaldığını ancak metni düzenleyen kişinin bilinmeyeceğini düşündüğü kelimelerin günümüzdeki karşılığını ya da açıklamalarını metne eklendiğini ifade eder. “*Abridged*” ibaresi metinde yazara ait orijinal dilin aynı kaldığını, ama çocukların gelişim özelliklerine uygun hale getirmek için bazı kelimelerin ya da pasajların çıkarıldığını ya da değiştirildiğini ifade eder. “*Adapted*” ibaresi metnin, orijinal metnin üslubu ve kelimelerini içerse dahi metinde bazı bölümlerin kısaltıldığına ya da yeniden yazıldığına işaret etmektedir. “*Adapted*” ibaresi taşıyan metinler, orijinal

metnin üslubunu ve kelimelerini içerse de metinde bazı bölümlerin kısaltıldığını ya da yeniden yazıldığına işaret etmektedir. Yaş gruplarına göre oluşturulan klasikler genellikle bu kategoride sunulmaktadır. Bu kategorideki eserler 6-8 yaş aralığı için ortalama 5000 kelime, daha büyük yaş grupları için ortalama 12000 kelime içermektedir. İngilizce “*Retold*” ibaresi ise bu ifadeyi taşıyan eserlerin, çocukların okuma düzeylerine uygun bir dilde ve temada büyük ölçüde yeniden yazıldığını göstermektedir. (2011: 933-934)

Yapılan çalışmalarda kullanılan “yeniden söylenmiş” (*retold*), “uyarlanmış” (*adapted*), giriş (introduction) ve “sonsöz” (*afterword*) eklenmiş, “seçilmiş” (*selected*), “düzenlenmiş” (*edited*), “derlenmiş” (*compiled*) vb. yöntemlerin günümüz literatüründe çokça kullanıldığını biliyoruz. Bu yöntemleri kullanarak klasik kaynakların çocuklara yönelik felsefi materyallere dönüştürülmesi çok önemli bir imkândır. Türk İslam ilim geleneğinde de bahse konu olan eser yazma tekniklerine benzer yöntemlerin kullanıldığını biliyoruz.⁸ Ancak daha çok akademik anlamda öne çıkan bu kitap yazma tekniklerinin doğrudan çocuklar için yazılacak çocuk kitaplarında kullanılması doğru olmaz ancak yine de bu tür geleneksel imkânlardan yararlanmak için çalışmalar yapılabilir.

Batıda çocuklara yönelik yapılan çalışmalardan biri de filozofların felsefelerinin hikâyeleştirilerek çocukların filozoflar ve onların felsefeleri ile tanışmasını sağlayan çalışmalardır. Bu alanda yapılan çalışmalardan biri ülkemizde de *Küçük Filozoflar*⁹ adıyla yayınlanan seridir. Yayınevi çalışmanın amacını “Küçük Filozoflar dizisinde filozofların hikâyelerini anlatıyoruz: Kant, Descartes, Sokrates, Lao-Tzu, Marx, Leibniz, Ricoeur, Einstein, Diyojen ve başka filozofların hikâyeleri... Filozoflar da hepimiz gibi önce çocuktular, gençtiler. Cevaplarını merak ettikleri soruları vardı. Onların

⁸*Şerh, haşiye ve ihtisar* Türk İslam düşünce geleneğinde öne çıkan eser yazma tarzlarında en çok kullanılanlardır. “Açık ve ayrıntılı anlatma” anlamına gelen “şerh” bir eserin daha geniş biçimde açıklanması için yazılmış kitaplara verilen addır. Şerhler bir ilim dalında meşhur olmuş, genellikle kısa ve özet (muhtasar) olarak yazılmış olan metinler üzerine kaleme alınan, bunlardaki kapalı ifadelerin açıklandığı, eksik bırakılan hususların tamamlandığı, hatalara işaret edildiği ve örneklerin çoğaltıldığı eserlerdir. “*Hâşiye*”, kısa açıklama demektir. Uygulamada kitapların kenar ya da alt sayfa boşluklarına ilâve edilen açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgileri içeren notlar demektir. Genellikle kısa ve öz olarak yazılmış meşhur bir metnin şerhi üzerine yapılmış olan not ekleme (*hâşiye*) aynı zamanda hem şerhte hem de metindeki bazı kelime ve terkiplerle ya da metinde geçen özel isim, ayet, hadis, şiir gibi hususlarla ilgili olarak yazılan tamamlayıcı bilgilerdir. Ancak bu açıklamalar bazen metinden uzun olabilmektedir. “*İhtisar*” (kısaltma, özetleme) ise “bir metinden gereksiz ayrıntıları çıkarma” olarak tanımlanmaktadır. Teknik anlamda, daha önce yazılan bir eserin “kısaltılmış, özetlenmiş” şekilde tekrar yazılması demektir.

⁹Kitap Metis Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

hikâyeleriyle siz de kendi sorularınızın peşine düşebilirsiniz”¹⁰ şeklinde tanımlamaktadır. Çalışma 9-14 yaş grubuna yönelik bir çalışmadır. Çalışmada farklı coğrafyalarda ve farklı dönemlerde yaşayan filozoflar yer alsa da Türk İslam dünyasından herhangi bir filozofa yer verilmemiştir. Bu konuda yapılacak bir çalışma bu eksikliği gidermeye yönelik olabilir. Nitekim aşağıda ifade edeceğimiz gibi Türk İslam Felsefesi eserleri çocukların anlayacağı seviyelerde çocuklara yönelik eğitim materyalleri haline getirilmesi için uygun içeriklere sahiptir.

Türkiye’de çevirisi yayınlanan çalışmalardan biri de çocuklara yönelik felsefe çalışmaları yapan Oscar Brenifier ve Isabelle Millon tarafından hazırlanan *Nasreddin Hoca ile Düşünmeyi Öğrenmek*¹¹ adlı çalışmadır. Kitap temel klasik kaynaklarımızdan biri olan Nasreddin Hoca’ya ait fıkraların çocuklara yönelik felsefe çalışmalarında kullanılabileceğini gösteren bir çalışmadır. Kitapta Nasreddin Hoca’ya ait 13 fıkra felsefi olarak ele alınmıştır. İşlenişte öncelikle fıkra metin olarak verilmektedir. Sorular bölümde verilen fıkraya yönelik anlama ve yorumlama soruları yer almaktadır. Alıştırmalar bölümünde eğiticiye; metne, öğrenciden beklenenlere ve öğrencilerin nasıl değerlendirileceğine yönelik bilgiler verildikten sonra alıştırma soruları verilmektedir. Kitabın sonundaki çözümlemeler bölümünde ise fıkralarda yer alan felsefi özellikler filozofların felsefeleri ile ilişkilendirilmektedir.

2.3. Türkiye’de Eğitim Materyali Olarak Klasiklere Yaklaşım

Türkiye’de eğitim sürecinde öğrencilerin klasik eserlerle tanışması ortaokul dönemine denk gelmektedir. Dolayısıyla eğer aileden ve çevreden bu konu ile ilgili aldığı bir destek yoksa bir çocuğun klasik eserleri tanıyıp okuması ancak 11-12 yaşından sonra mümkün olmaktadır (İsen Durmuş, 2011: 930). Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde çocukların klasik okumalarını sağlamak için yaptığı çalışmalar olmuştur. Bakanlık 2004 yılında ortaöğretim öğrencileri için “100 Temel Eser” listesi belirleyerek kamuoyu ile paylaşmıştır. 2005 yılında da benzer bir çalışma ilköğretim öğrencileri için yapılmış ve 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar için “100 Temel Eser” listesi oluşturularak okullara gönderilmiştir.

¹⁰<https://www.metiskitap.com/catalog/set/16254>.

¹¹ Kitap Tudem Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Ancak belirlenen “100 Temel Eser”in telif hakkı olmayan yayınevleri tarafından basılması, çeviri eserlerin içerikleri ve listede yer almayan eserlerin 100 Temel Eser logosu ile basılması gibi yayınevleri ile yaşanan sorunlar nedeniyle 2018 yılında bu proje sona erdirilmiştir. Bakanlık yaptığı açıklama ile uygulamanın yürürlükten kaldırıldığını kamuoyuna duyurmuştur. Bu konudaki karar şöyledir: “100 Temel Eser” ile ilgili akademik çalışmalarda yapılan tespitler ve uygulamaya yönelik bakanlığımızca yapılan detaylı araştırma, öğretmenlerimizin öğrencilerimizin ve velilerimizin görüş ve önerileri de dikkate alınarak uygulamanın yürürlükten kaldırılması; öğrencilerimizin öğretmenlerimizin rehberliğinde Anayasa’ya, yasalara ve millî eğitimin temel amaçlarına ters düşmeyecek, millî ve insanî değerlerimizi içeren bütün eserlerden yararlandırılmaları uygun görülmüştür.”¹²

Ülkemizde de çocukların çocuk klasiklerine ulaşabileceği internet tabanlı adresler mevcuttur ancak bu adreslerdeki siteler (<https://masalist.com/> vb.) çocukların klasikleri orijinal metinlerinden okuyabileceği, klasiklerin eski basımlarını, orijinal metinlerden oluşan kitaplar indirebilecek ya da eğitimcilere eğitim materyali olarak sunulabilecek şekilde düzenlenmemiştir. Mevcut adreslerdeki kitaplar ağırlıklı olarak yapay zekâ ile görselleri hazırlanmış ve ekrandan okunabilen metinler sunan sitelerden oluşmaktadır. Bu yönüyle çocuklara yönelik felsefeye ciddi anlamda katkı sağlayacak seviyede değildir.

Ülkemizde Batı’daki gibi kütüphanelerin ya da üniversitelerin sisteminde çocukların klasiklerin eski basımlarına internet tabanlı programlarla ulaşabilmesini sağlayan altyapı çok yetersizdir. Klasiklerin çocukların okuyabileceği şekilde düzenlenmesine yönelik yapılan çalışmaların da çok sınırlı olduğunu görüyoruz. Kurum düzeyinde yapılan bazı çalışmalardan tespit edilebilenler şunlardır.

Kültür Bakanlığına ait <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/masallar-1> adresinde 19 derleme masala yer verilmiştir. Bu masallar da yapay zekâ ile görselleri hazırlanmış ve ekrandan okunabilen masallardan oluşmaktadır.

¹²<https://tegm.meb.gov.tr/www/ogrencilerimize-okuma-aliskanligi-kazandirmak-amaciyla-ilkogretim-ve-ortaogretim-ogrencileri-icin-tavsiye-niteliginde-belirlenen-100-temel-eser-listeleri-uygulamadan-kaldirilmistir/icerik/557#:~:text=%C3%96%C4%9Frencilerimize%20okuma%20al%C4%B1%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20kazand%C4%B1rmak%20amac%C4%B1yla,Temel%20Eser%20Listeleri%20uygulamadan%20kald%C4%B1r%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>

Çocukların kendi kültürlerine ait masallara ulaşabileceği bir başka çalışma da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen “Anadolu Masalları Projesi” kapsamında açılan Youtube Kanalı çalışmasıdır. MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü ile UNESCO Türkiye Millî Komisyonu iş birliğinde yürütülen proje kapsamında 19 Mart 2020 tarihinde açılan bir Youtube kanalı mevcuttur. Kanal <https://www.youtube.com/c/MEB%C3%96YGMANADOLUMASALLARI> adresinde yayın hayatına başlamıştır. Kanalda resimlerle video haline getirilen masal seslendirmeleri, animasyonlar, masal şarkıları ve Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğünün yetiştirdiği masal anlatıcısı öğretmenlerin anlatım videoları mevcuttur. Her iki çalışma da sınırlı sayıda klasiklerimizin çocuklara ulaşmasını sağlamaktadır. Bazı klasiklerimize ait hikâyeler eğitici özellikleri nedeniyle çocuklar için sadeleştirilip ders kitaplarında kullanılsa da bu alanda yapılan çalışmalar çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalar için yeterli içerik sunamamaktadır.

Türk İslam filozoflarının felsefelerinin çocuklara uygun bir şekilde ele alındığı çalışmalar varsa da sınırlıdır. Bu alanda yapılan çalışmalardan biri Fatma Demirel Mistak’ın *Çocuklar İçin İslam Felsefesi P4C Uygulamalarında Hayy Bin Yakzân*¹³ adlı çalışmasıdır. Kitabın birinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeveler ele alınmıştır. 2. Bölümde Çocuklar İçin Felsefe (P4C) tanımlanarak nasıl uygulanacağına dair örneklerle yer verilmiştir. Bu bölümde uyaran olarak kullanılabilecek görsellerin yanı sıra şiir, öykü ve video örneklerine de yer verilmiştir. Yahya Kemal Beyatlı’nın *Sessiz Gemi*, Ahmet Haşim’in *Merdivenler*, Tevfik Fikret’in *Devenin Baş*, Necip Fazıl Kısakürek’in *Zehir*, Sunay Akın’ın *Beceriksiz*, adlı şiirinin taşıdıkları özellikler bakımından felsefi çalışmalarda kullanılabilecekleri belirtilmiştir (Demirel Mistak, 2023: 63-65).

Kitabın 3. bölümünde “Alegori Geleneği ve P4C Uygulamalarında Kullanımı” başlığı altında Türk ve Dünya Edebiyatından örneklere yer verilmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri’nin içerdiği temalar, doğaüstü detayları ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Mesnevisi’nin muhtevası bakımından uygun olması nedeniyle felsefi çalışmalarda kullanıldığına değinilmiştir (Demirel Mistak, 2023: 73-75). Türk İslam dünyasında etkili olan temel kaynakların içerikleri incelenmiş ve felsefi çalışmalara uygunluğu da kitapta ifade edilmiştir.

¹³Kitap Astana Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

Demirel Mistak, (2023: 73-77) Yusuf Has Hacib tarafından yazılan *Kutadgu Bilig* adlı eserin içeriğinde yer alan siyasi ve sosyal hayata dair bilgiler nedeniyle bu eserin orta öğretim düzeyindeki öğrencilere yönelik yapılacak çalışmalarda kullanılabilecek potansiyele sahip olduğunu ifade etmiştir. Sadi-i Şîrâzi,'nin evrensel ahlâk mesajlarını ayetler ve hadislerle örneklendirdiği *Bostan* ve *Gülîstan* adlı eserlerinin özellikle etik alanında yapılacak felsefi çalışmalara uygun olduğu anlatılmıştır. Ahmedî tarafından kaleme alınan *Münâzara (Telli Sazlar Atışması)* adlı eserin müzik ve edebiyat derslerinde yapılacak felsefi çalışmalara uygun olduğu dile getirilmiştir. Şeyhi'nin alegorik bir dille kaleme aldığı *Harnâme* adlı eserinin de çocuklara uygun bir dille kaleme alınarak yapılacak felsefi çalışmalarda kullanılabileceği ifade edilmiştir.

Alegorik hikâye geleneğinin İslâm felsefesindeki serüveni anlatılırken İbn Sînâ'nın *Hayy b. Yakzân* adlı eserinin ortaya çıkmasında etkili olan eserler incelenmiştir. Bu eserin İslâm felsefesindeki alegorik hikâye geleneğinin ortaya çıkmasında ne denli etkili olduğu vurgulanmış ve İslâm felsefesindeki alegorik öykülere yer verilmiştir (Demirel Mistak, 2023: 81-83). Son bölümde İslâm felsefesindeki alegori geleneğine örnek olarak seçilen İbn Tufeyl'in aynı adla yazdığı bir diğer *Hayyb. Yakzân* da P4C uygulamalarında kullanılacak şekilde 12 oturum olarak düzenlenmiştir (Demirel Mistak, 2023: 97-129).

Batıda yapılan çalışmalar takip edildiğinde klasiklerin daha erişilebilir hale getirilmesinin, klasiklerin farklı uyarlamalarla çocukların anlayabileceği bir şekilde onlara sunulmasının ya da filozofların felsefelerinin hikâyeleştirilmesi yoluyla çocukların filozofları ve felsefelerini tanımalarının mümkün olduğu görülmektedir. Bize ait klasikler olan Dede Korkut hikâyeleri, Mevlana'nın hikâyeleri ya da masallarımız gibi klasiklerin değerler eğitimi açısından uygun olduğuna yönelik çok sayıda akademik çalışmamevcuttur¹⁴. Ayrıca klasiklerin felsefi özelliklerini inceleyen çalışmalar da

¹⁴Bu çalışmalara örnek: Akkoyunlu Koç, Tuğba, "Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi ve Kültürel Kimliğin Öğretimi", (yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2020; Yeşilyurt, Hatice, "Dede Korkut Hikâyeleri'nin Özgeçililik Açısından Değerlendirilmesi", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara, 2019; Ağca, Cihan, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Yer Alan Hikâyelerin Kök Değerlerin Öğretiminde Kullanımı", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Sakarya, 2023; Eroğlu, İncinur, "Değerler Eğitimi Bağlamında Anadolu Masalları: Anadolu Masalları Eğitim Seti Üzerine Bir İnceleme", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Iğdır Üniversitesi, Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Iğdır, 2024.

vardır¹⁵. Bu tespitlerden yola çıkıldığında hem değerler eğitimi açısından uygun olan hem de felsefi unsurlar barındıran temel klasik kaynakların, mitolojik, efsane ve folklorik bağlamdaki eserlerin, tarihi hikâyelerin ya da filozofların felsefelerinin çocukların gelişim dönemi özellikleri doğrultusunda düşünme unsurları dâhil edilerek hikâyeleştirilmesi, çocuklarda felsefi düşünmeyi geliştirecek şekilde uyarlanması ve eğitim materyali olarak hazırlanmasının mümkün olduğu görülmektedir.

Çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalarda kullanılacak temel klasik kaynaklar iki başlık olarak ele alınmalıdır. Bunlardan birincisi, sözlü ve yazılı çocuk edebiyatımızdaki klasiklerin felsefi olarak ele alınması ve yeniden üretilmesi, ikincisi ise yetişkinlerin okuduğu, mitolojik, efsane ve folklorik bağlamdaki klasiklerin, tarihi hikâyelerin ya da filozofların felsefelerinin çocukların yaş dönemlerinin taşıdığı özellikler doğrultusunda düzenlenmesi, çocuklara uygun olarak sadeleştirilmesi, uyarlanması ya da yeniden yazılmasıdır. Okul öncesi dönemde çocuğun görselleri ile tanışabileceği bu temel kaynakların ilkökul, ortaokul ve lisede çocukların gelişim dönemlerine uygun olarak felsefi bir dille yazılması çocuklara yönelik olarak yapılacak etkinliklerin tesirini arttıracaktır. Fakat bunun için öncelikle bu materyallerin tespiti gerekmektedir. Bu eserler tespit edilirken bu milleti oluşturan unsurlar göz önünde bulundurularak dini, milli, kültürel etki oranlarına göre kaynaklar tespit edilmelidir. Bunun için öncelikle İslam ve Batı düşüncesinde Eğitim ve Gelişim Psikolojisi sahasında yapılan çalışmalar iyi bilmelidir (Önal, 2000: 352).

Son yıllarda yapılan önemli bir çalışma olan merhume Alev Alatlının *Bize Yön Veren Metinler* adlı 7 ciltlik eseri bu doğrultuda yapılacak çalışmalara kaynaklık edecek niteliktedir. Biz de çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmalarda bu eserin önemli bir kaynak olarak kullanılabileceği kanaatindeyiz.

¹⁵Bu çalışmalara örnek; Duygu Bayram, “Felsefeyi Anadolu’da Yeniden Yurtlandırmak-Dede Korkut Hikâyeleri’nin Felsefi Analizi-”, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hitit Üniversitesi, Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Çorum, 2016.

SONUÇ

Felsefi bilgi ile oluşan eleştirel zihin yapısı bireyi her türlü otorite karşısında özgürleştirir; bireyin elde ettiği tüm verileri akıl süzgecinden geçirmesini, olaylara eleştirel yaklaşmasını sağlar. Ayrıca felsefe bireye, varlığa bir bütün olarak bakma; sistemli, tutarlı ve rasyonel düşünme imkânı sunar. Kısacası varlık, bilgi ve değer konularına yönelen felsefe çocukluk çağında, çocukça ifadelerle bir bilinç olarak çocuğa kazandırılır ise onun ileriki yaşlarında sağlıklı düşünmesine çok ciddi katkılar sağlayacaktır. Çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmalar da işte bu ön kabule dayanmaktadır.

Çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmaların ortak iddiası çocukların doğuştan felsefe yapmaya yatkın olduğu ancak bu yatkınlığın yetiştirilme biçimi ve eğitim sistemi eliyle köreltildiği yönündedir. Bu çalışmada ulaştığımız bir diğer sonuç ise çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmaların sadece çocuklarla sınırlı olması öğretmenlerin ve velilerin sürece dâhil edilmemesi hedeflenen amaca ulaşılmasını engellediği tespitidir. Bunun yanında çocuklara yönelik yapılacak felsefi çalışmaların olmazsa olmazı felsefi ve pedagojik yeterliliktir. Kısa süreli sertifika programları ile bu hizmetin yürütülmesi mümkün değildir. Yapılacak çalışmalarda görev alacak kişilerin ayrıca entelektüel birikime sahip olması, kendi tarihini, kültürünü ve dilini de çok iyi bilmesi gerekmektedir.

Gelişim süreçleri sonucunda felsefi ve mantıksal düşünmeyi çocuğa kazandırabilmek için çocuğun içine doğduğu dilin ve kültürün unsurları zemin olarak kullanılmalıdır. Bütün bu sürecin taşıyıcısı olan her milletin kendi klasikleridir. Çocuğun algılamaya, değerlendirmeye başlayacağı kavramların ona kendi kültürel özellikleri ile kazandırılması gerekir. Onun kendi dili ve kültürü aracılığıyla eğitilmesi millet olma ve millet kalma bilincinin güçlenmesini sağlar. Hâlbuki Türkiye’de yapılan çocuklara yönelik etkinlikler ağırlıklı olarak yurt dışında yapılan çalışmaların ve hazırlanan kitapların çevirilerinden yürütülmektedir. Bu durum çalışmaların ortaya çıkışında etkili olan postmodern dönem anlayışına uygun değildir.

Klasiklerin okutulmasının sebebi öncelikle çocuğa bilgi kazandırmak değil bilinç kazandırmaktır. Bilinç kazandırılırken istifade edeceğimiz en yakın şey kavramdır. Kavram klasik kaynaklarda ilk geçtiği yerde bir renk ve içeriğe sahiptir. Toplum için o

kavram ve içerik zaman geçse de değişmez. Bu zeminin üzerine hangi türden metin gelirse gelsin çocukta var olan kavramlar ve bu kavramların hikâyesi içine doğduğu kültürün hikâyesi olacaktır. Aynen dilin anneden öğrenilmesi ve millet olma bilincinin konuşulan dil üzerinden gerçekleşmesi gibi. Örneğin, yardımlaşma dayanışma ve paylaşma gibi kavramlar her toplumda var olan kavramlardır. Bu kavramlar bütün milletlerde olmasına rağmen onların rengi, tonu bir kültür zemininde anlam kazanmaktadır. Çocuğun ailede, sokakta, toplumda gördüğü yardımlaşma, dayanışma ve paylaşmaya dair eylemler ile okuduğu klasiklerin örtüşmesi onun bu değerleri benimsemesini kolaylaştıracak ve değerlerin çocukta kalıcılığını arttıracaktır. Çünkü ocuğun ailede, sokakta, toplumda gördüğü değerler o toplumun klasiklerinde geçen değerlerin bugüne ulaşmış halidir. Değerlerin ifadesi, terimi değişmiş olabilir ama değerlere ait bilinç toplumda hala muhafaza edilmektedir. Batılı bir düşünürün romanında geçen herhangi bir yerde ve zamanda bir değere yaptığı vurgu ile çocuğun ismini bildiği bir şehirde, mahallede ya da sokakta, kendisine tanıdık gelen insanların ilişkilerinde geçen bir değerleştirme aynı etkiyi vermeyecektir.

Bize ait klasikler olan Dede Korkut hikâyeleri, Mevlana'nın hikâyeleri ya da masallarımız gibi klasiklerin değerler eğitimi açısından uygun olduğuna yönelik çok sayıda akademik çalışma mevcuttur. Ayrıca klasiklerin felsefi özelliklerini inceleyen çalışmalar da vardır. O halde hem değerler eğitimi açısından uygun olan hem de felsefi unsurlar barındıran temel klasik kaynakların, mitolojik, efsane ve folklorik bağlamdaki eserlerin, tarihi hikâyelerin ya da filozofların felsefelerinin çocukların geleiş dönemi özellikleri doğrultusunda düşünme unsurları dâhil edilerek hikâyeleştirilmesi, çocuklarda felsefi düşünmeyi geliştirecek şekilde uyarlanması ve eğitim materyali olarak hazırlanması mümkündür. Bu eserler tespit edilirken milleti oluştıran unsurlar göz önünde bulundurulurken dini, milli, kültürel etki oranlarına göre kaynaklar tespit edilmelidir. Bunu için öncelikle İşlam ve Batı düşüncesinde eğitim ve Gelişim Psikolojisi sahasında yapılan çalışmalar iyi bilmelidir.

Felsefe alışmaları ile çocuklara kazandırılmak istenen değerlerin 2024 yılında uygulanmaya başlanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile hedeflenen ğrenci profilinin sahip olması istenen özelliklerin, çocuklara yönelik yapılan felsefi çalışmaların amaçları ile örtüştüğü görülmektedir. Bu amaçların okul öncesinden başlayarak 12. Sınıfa kadar tüm alanların müfredat programlarının tamamına yayılmış olması olumlu bir gelişmedir.

Programın hedeflerine ulaşabilmesi, eğitimcilere bu doğrultuda verilecek felsefe eğitimi çalışmaları ihtiyacını da ortaya koymaktadır. Eğitimcilere kazandırılacak felsefi bakışın yanı sıra çocuklar yetiştirilirken yararlanılacak temel klasik kaynakların ders kitaplarında kullanılabilmesi için felsefi bir biçimde ele alınıp programda kullanılabilecek bir formatta eğitim materyaline dönüştürülmesi de bir diğer ihtiyaçtır.

KAYNAKÇA

Ağca, C., (2023) *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Yer Alan Hikâyelerin Kök Değerlerin Öğretiminde Kullanımı*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Sakarya (Türkiye).

Akkocaoğlu Çayır, N., B. Akkoyunlu, “Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 2016/7(2), ss. 97-133.

Akkoyunlu Koç, T., (2020) *Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi ve Kültürel Kimliğin Öğretimi*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, Erzurum (Türkiye).

Aristoteles, (2010), *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, (3. Baskı), Sosyal Yayınları, İstanbul.

Arslan, A., (2012), *Felsefeye Giriş*, (16. basım), Adres Yayınları, Ankara.

Aslan, C., vd., (2016), *Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Barış Eğitimi*, (1. Baskı), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Aslanargun, E., “Modern Yönetim Anlayışına Yönelik Eleştiriler ve Postmodern Eğitim Yönetimi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Bahar 2007, (50), ss.195-212.

Augustinus, (2010), *İtiraflar*, çev. Çiğdem Dürüşken, (1. baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Aybar, F. A. T., “Felsefede Çocuk ve Çocukluk Kavramı”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2022, (33), ss. 463-480.

Ayık, H., “Dil Düşünce İlişkisi”, *Din ve İnsan Dergisi*, 2021, (1), ss. 1-12.

Bayrakdar, M., (2004), *İslam Düşüncesi Yazıları*, (1. baskı), Elis Yayınları, Ankara.

Bayram, D., (2016), *Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak-Dede Korkut Hikâyelerinin Felsefi Analizi-*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hitit Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Çorum (Türkiye).

Brenifier, O., Isabelle Million, (2018), *Nasreddin Hoca ile Düşünmeyi Öğrenmek*, çev. Emine Ayhan, (8. baskı), Tudem Yayınları, Ankara.

Cevizci, A., (2010), *Felsefeye Giriş*, (1. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Çelik, M., R. Dirican, “Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi’nde Yer Alan Çocuk Hikâyelerinde Ele Alınan Değerler”, *ESTÜDAM Eğitim Dergisi*, 2021/6 (2), ss.180-200.

Çotuksöken, B., Harun Tepe, (2015), *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi*, (2. baskı), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

Demirel Mistak, F., (2023), *Çocuklar İçin İslam Felsefesi: P4C Uygulamalarında Hayy Bin Yekzân*, (1. baskı), Astana Yayınları, Ankara.

Dirican, R., (2013), *3-6 Yaş Grubu Çocuklarına Yönelik Yayımlanan Resimli Hikâye Kitaplarının Bazı Temel Değerler Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, İlköğretim ABD, Ankara (Türkiye).

Dirican, R., “Çocuklarla Felsefenin Eleştirisi,” *Temaşa Felsefe Dergisi*, Haziran 2022, (17) (Haziran 2022), ss. 48-62.

Dirican, R., “Çocuklar için Felsefenin Bibliyometrik Analizi”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2024/44 (1), ss.771-800.

Durakoğlu, A., “Gazâli’de Ahlak Eğitimi”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2014/4 (2), ss. 211-226.

Erdoğan, P., (2018), *Çocuklarla Felsefe Yaklaşımının Düşünsel, Tarihi ve Sosyal Temelleri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Eğitimin Kültürel Temelleri ABD, Ankara (Türkiye).

Eren, E., (2024), *Ortaçağ İslam Düşüncesinde Çocuğun Tanımı ve Çerçevesi: İbn Miskeveyh, Nasîruddin Tusî Örneği*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mersin Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Mersin (Türkiye).

Erkut, Z., vd., “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2017/2 (3), ss.17-28.

Eroğlu, İ., (2024) *Değerler Eğitimi Bağlamında Anadolu Masalları: Anadolu Masalları Eğitim Seti Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Iğdır Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Iğdır (Türkiye).

Gazâlî, (2013), *Kimyâ-i Saâdet* (Mutluluk Hazinesi), c.1-2, çev. A. Fâruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul.

Gündoğan, A. O., “Dil Düşünce Varlık İlişkisi”, *Türk Yurdu Dergisi*, 2002/22 (178), ss. 18-21.

Gündoğan, A. O., “Edebiyat ile Felsefe İlişkisi Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999/40 (2-3), ss.195-204.

Hani, M. F., Ali Rıza Fasihizade, (2017), *Müslüman Alimlerin Eğitim Öğretim ve Temelleri Üzerine Görüşleri -1*, çev. Nurcan Altun, (1. baskı), El- Mustafa Yayınları, İstanbul.

Horner C., Emrys Westacott (2001), *Felsefe Aracılığıyla Düşünme*, çev. Ahmet Arslan, (1.baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara.

İbn Haldun, (2002), *Mukaddime-II*, çev. Süleyman Uludağ, (6. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.

İlhan Tunç, A.,”Çocuklarla Felsefe” *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2017 (2), ss. 71-89.

İsen Durmuş, T., I., “Klasik Eserlere Çocuklar Nasıl Yönlendirilmeli ve Buna İlişkin Batıdaki Uygulamalardan Örnekler”, *Journal of Turkish Studies*,2011/6 (3), ss. 929-937.

Jaspers, K., *Felsefe Nedir?*, (1997), çev. İ. Zeki Eyuboğlu, (3. baskı), Say Yayınları İstanbul.

Kanad, F., (1963), *Pedagoji Tarihi*. c. 1, (4. baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Karadoğan, U. C. “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2019/4 (7), ss.195-226.

Karakaya, Z., “Çocuk Felsefesi ve Çocuk Eğitimi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006/VI, (1), ss. 23-37.

Kızıltan, Ö., Mehmet Ali Dombaycı, “Çocuk ve Felsefe İlişkisi Açısından Dört Katlı Düşünme Modeli”, *Dört Öge*, 2020 (17), 1-24.

Körük, S., vd., (2019), “ Son Çocukluk Dönemi Gelişim Alanları ve Özellikleri”, *Çocuk Psikolojisi* içinde, (1. baskı), Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.116-137.

Kuşçu, Ş., (2023), *Felsefî Kavramlar ve Çocuklar İçin Felsefe*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Üsküdar Üniversitesi, Felsefe ABD, İstanbul (Türkiye).

Locke, J., (2004), *Eğitim Üzerine*, çev. Aylin Uğur, (1. baskı), Yeryüzü Yayınevi, Ankara.

Matthews, G., B., (2023), *Çocukluk Felsefesi*, çev. Gülcan Ergün, (1. baskı), Say Yayınları, Ankara.

McCall, C., C., (2023), *Düşünmeyi Dönüştürmek İlk ve Orta Sınıflarda Felsefi Sorgulama*, çev. Kurtul Gülenç, Nihal Petek Boyacı, (1. baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Mehdiyev, G., “Düşünme Eğitimi veya Çocuklarla Felsefe”, *Felsefe ve Sosyal-Siyasal Bilimler Dergisi*, Haziran 2017/1 (40), ss. 160-172.

More, T., (2000), *Ütopya*, (Mine Urgan’ın İncelemesiyle), çev. Sebahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mina Urgan, (2. baskı), Kaynak Yayınları.

Mutlu, E., Ebru Aktan, “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Düşünme Eğitimi İle İlgili tutumlarının İncelenmesi”, *Türk eğitim Bilimleri Dergisi*, 2011/79 (4), ss. 799-830.

Nedim Bal, P., vd., “Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Soyut Düşünme Becerileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020/13 (69), ss.1007-1024.

Oruç, C., (2014), “Din Eğitimi Açısından Çocuk Teolojisi”, *Din Eğitiminde Kalite Sempozyum Bildirileri*, Ensar Neşriyat, ss.125-156.

Oruç, C., (2022), "Gazâlî ve Eğitim", *Bilim Dünyasında Eğitim-1* içinde, (1. baskı), Pegem Akademi, Ankara, ss. 176-197.

Oruç, C., (2022), “İbn Haldun ve Eğitim”, *Bilim Dünyasında Eğitim-1* içinde, (1. baskı), Pegem Akademi, Ankara, ss. 249-271.

Oruç, Cemil, “İbn Haldun’un Mukaddime’sinde Öğrenme”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010/29 (29), ss.129-142.

Önal, M., (2000), “Felsefî Perspektiften Çocuk Kitapları İçin Gelişim Psikolojisinin Önemi”, I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu içinde, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Tömer Dil Öğretim Merkezi Yayınları No: 1/Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, ss. 350-364.

Önal, M., “Çocukça Felsefe Yapmak ya da Düşünme ve Felsefe Dersine Hazırlanmak”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2017, (2), ss. 61-70.

Özdemir, F. T. A., (2021), “*Filozoflara Göre Çocuk Tarihsel Bir Çalışma*” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi, Felsefe ABD, Antalya (Türkiye).

Özdemirci, F., “*Kitapların Dünyasında Çocuk Çocuğun Dünyasında Kitaplar*”, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 2000/14 (2), ss. 226-232.

Petek Boyacı, N., vd., (2018). “Çocuklar İçin Felsefe / Çocuklarla Felsefe: Felsefi Metotlar, Uygulamalar ve Amaçlar, *Kaygı, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Ekim 2018 (31), ss.145-173.

Platon, (2018), *Devlet*, çev. Sebahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimgöz, (26. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Rousseau, J. J., (2011), *Emile yada Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Sezer, Ş., (2023), *Birleştirilmiş Sınıflarda Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Uygulamaları: Bir Durum Çalışması*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Amasya Üniversitesi, Temel Eğitim ABD, Amasya (Türkiye).

Sormazöğüt, F., (2019), *Felsefi Düşünmenin Önemi ve Çocuklar İçin Felsefe*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Maltepe Üniversitesi, Felsefe ABD, İstanbul (Türkiye).

Spinoza, B., (2011), *Ethica*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Tarakçı, M., (2005), *Bir Hristiyan Apolojist Saint Thomas Aquinas*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Bursa (Türkiye).

Tarkçı, M., “St. Thomas Aquinas’a Göre Asli Günah”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2006, (1), ss. 307-318.

Taşdelen, V., “Felsefenin Gülümseyen Yüzü: Çocuklarla Felsefe”, *Türk Dili Dergisi*, 2014 (756), ss. 562-568.

Taşdelen, V., “Felsefe ve Masal: Van Masalları Örneği”, *Beyaz Gemi Dergisi*, 2007, (1), ss. 14-22.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni, Millî Eğitim Bakanlığı, 2024.

Ulucan, S., (2023), *Çocuklar İçin Felsefe Etkinliklerinin Öğrenenlerin Deneyimlerine ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Etkisi: Bir Eylem Araştırması*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi, Temel Eğitim ABD, İzmir (Türkiye).

Ülper Oktar, S., Çocuklarla Felsefe Üzerine Bir İnceleme, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, (17), ss. 45-66.

Yavuzer, H., (2020), *Çocuk Psikolojisi*, (44. baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yeşilyurt, H., (2019), *Dede Korkut Hikâyelerinin Özgecilik Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, Ankara (Türkiye).

Yıldız, C., vd., “2010-2015 Yılları Arasında Yayımlanmış Resimli Çocuk Kitaplarının Resimleme Özelliklerinin İncelenmesi”, *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2016/ (1), ss.43-55.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.childrenslibrary.org/> (15.02.2025)

<https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=5.-hafta-turk-dili-636767498933177258.pdf> (02.12.2024).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hasiye>(17.03.2025)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhtasar>(17.03.2025)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/serh>(17.03.2025)

<https://sozluk.gov.tr/> (11.10.2024)

<https://www.loc.gov/free-to-use/classic-childrens-books/>(15.02.2025)

<https://www.metiskitap.com/catalog/set/16254>(08.03.2025)

<https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/5db1679769f48db888ea765a01dfc8ca9ff67b70.pdf>.V (11.10.2024)

https://www.youtube.com/redirect?event=channel_header&redir_token=QUFFLUhqbUo0R2Nwd1RwWVdzQzlLMUdxUmkzM3pTX1VvZ3xBQ3Jtc0tsMjRZQjhsSENIWXU0SXJTRncxU2t2cHJhR2dkdVZRY0NtV1UxdzhHdk1HOGRFNlNNWUtXUnQ2TzNwSGhpTm5rOUdXbGxpWnRzbG5yaWlRS3k3WXBmcnBwNUpUd1dPdzc0dWFmZnV

PSGt3US1EaGEzSQ&q=http%3A%2F%2Foygm.meb.gov.tr%2Fanadolumasallari%2F(17.02.2025)

www.kidsloveshakespeare.com/products-page/(15.02.2025)

